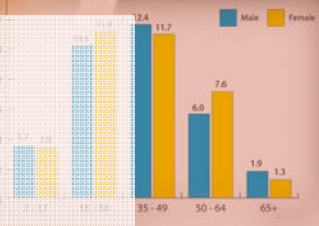

Mikli Éva

Család és életmód

A követelménymodul megnevezése: Gyermekekellátási alapfeladatok

A követelménymodul száma: 1868-06 A tartalomlelem azonosító száma és célcsoportja: SzT-009-50

CSALÁD ÉS ÉLETMÓD

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Minden család egy jól, kevésbé jól, vagy rosszul működő önszabályozó rendszer. A gyermek számára szűrőt képez a társadalommal és a kultúrával szemben. A társadalmi normák közül szelektálja azokat, amelyek a családban érvényes egyedi szabályrendszeré válnak. A család struktúrája nagymértékben meghatározza a személyiség fejlődését.

Ha azt az élethelyzetet elemezzük, hogyan alakul ki egy újonnan létrejött család napi ritmusa, a családban megoldásra váró feladatokkal kapcsolatos állásfoglalása, az egyes családtagok családon belüli szerepe, akkor érdemes megvizsgálni, hogy a család felnőtt tagjai milyen tapasztalatokkal, ismeretekkel kerültek be a családba.

Egy új párkapcsolatba lépve az egyik legfontosabb teendő, hogy a pár összehangolja egymással a "hozott" szokásaikat, a fontosnak és továbbra érvényesítendő értékeket, a napi rutinokat és ezzel együtt kialakítsa a közös életvitelt.

A család egyik fontos funkciója az, hogy tagjai elvárásait ki tudja elégíteni. Vegyünk egy olyan családot, amelyben van egy újszülött csecsemő, egy 3 éves még törődést igénylő kisgyermek, egy kamasz, aki szeret elvonulni és zenét hallgatni, egy munkájával alaposan megterhelt anya, egy apa, aki szabadidejében szeret fúrni-faragni, és egy nagymama, akinek egyre több segítségre van szüksége. Egyértelmű, hogy a családtagok igényeit összeegyeztetni nem kis feladat, és hogy lehetetlen mindenkinek az igényeit mindig egyformán figyelembe venni. A családok azonban ennek a feladatnak a megoldásában nincsenek magukra hagyva. Bizonyos szükségleteket ki tudnak elégíteni más intézmények is, mint például az iskolák, vagy a kórházak, szociális vagy egyéb intézmények. Mégis annak a kialakítása, hogy a család, hogy éli meg minden napjait, hogyan oldja meg a napi feladatokat, milyen légkört teremtenek a szülők, milyen feladat és szerep megosztási formákat választanak, hogyan oldják meg problémáikat, milyen szabályokat és normákat állítanak fel, mely értékek képviselőt tartják fontosnak a család életmódjából derül ki, fogalmazhatunk úgy is, hogy annak a következménye.

Gondolja végig az Ön családjában milyen a szerep és feladat megosztás? A szülei milyen magatartási és viselkedési formákat követeltek meg, mely szabályok betartását tekintették elengedhetetlen? Mindezek milyen módon befolyásolják az Ön magatartását, viselkedést és a környezetével kialakított kapcsolatát?

A családnak tulajdonított feladatokat több tényező befolyásolja. Ezek lehetnek a családtagok gyakran ellentmondó igényei, az a kapcsolati forma, amelyben a család él, a gyermeknevelés jelenleg érvényes elvei, valamint az a szemlélet, amely megfogalmazza, hogy mi testesíti meg a "jó családot". Nem lehet mindezeket a követelményeket mindig egyszerre teljesíteni. Olyan helyzet is előfordulhat, hogy a szociális elvárások ellentétesek a kulturális elvárásokkal, vagy hogy a két szülő különféleképpen vélekedik arról, hogy milyennek kell lennie egy jól működő családnak.

Ha arra a kérdésre szeretnénk választ kapni, hogy milyen a jó, a normális család, nehéz jó megoldást találni, hiszen például azoknak a feladatoknak a tükrében, amelyekkel nap, mint nap szembe néz a család, nehéz mindenkinek a megelégedésére megszervezni az életet. Éppen ezért érdemes egy adott család életmódját mindig abból a szempontból vizsgálni, hogy vajon az adott feladat teljesítésében sikeres-e, hatékony-e?

Természetesen sokfajta család van. Van olyan család, ahol nagyon kicsi gyermekek vannak ez a család nagyon különbözik attól, ahol a gyermekek már felnőttek. Egy olyan család, amely szellemi tevékenységgel foglalkozik, különbözik például egy munkáscsaládtól. Vannak természetesen közös vonásaik, amelyek minden családra jellemzőek. Az életmód az, amely a családokat megkülönbözteti egymástól.

Ebben a tananyagban azokat a tényezőket tekintjük át és vizsgáljuk meg, amelyek meghatározzák, illetve befolyásolják egy család életmódjait, életvitelét és ezzel befolyásolják de fogalmazhatunk úgy is, hogy meghatározzák a gyermek személyiségének fejlődését. Segítséget nyújtanak számára, hogy biztonságosan eligazodjék az őt körülvevő mikro- és makro társadalomban és képes legyen eleget tenni a vele szemben támasztott társadalmi elvárásoknak.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

1.Feladat

Kérem gondolja végig és felsorolásszerűen jegyezzen le a kijelölt helyre 3 olyan tényezőt, amelyek egy családot megkülönböztetnek egy másik családtól és 3 olyan tényezőt, amelyek azonosak minden családban.

Megkülönböztető tényezők: _____

Azonos tényezők _____

ALAPFOGALMAK ÉS AZOK ÉRTELMEZÉSE

Tekintsük át elsőként azokat az alapfogalmakat, melyek ismerete szükséges ahhoz, hogy megértsük azokat az összefüggéseket, melyet a "Család és életmód" tananyag megkíván.

Életmód:

Az életmód a szükségletek kielégítése érdekében végzett tevékenységek rendszere. Konkrétabban fogalmazva, hogy a társadalom tagjai mindennapi életükben milyen tevékenységeket végeznek, hol végzik ezeket, mennyi időt fordítanak átlagosan ezekre, kik vesznek részt benne, miért végzik őket, s mit jelentenek számukra.

Az életmóddal rokon fogalom az életstílus. Az életstílus az életmód része, melyet az adott társadalmi körülmények között az egyén által viszonylagos szabadsággal megválasztott tevékenységek határoznak meg.

Az életmód feltételrendszerét mindig az adott társadalmi, gazdasági beállítottság adja.

Az életmód tehát az emberek olyan tevékenységi-magatartási rendszere, amelyet- több-kevesebb tudatossággal- életük fenntartására, különböző szintű, különböző helyzetek szerint és történetileg is változó szükségleteik kielégítésére szerveznek. Az emberi magatartás olyan vonásait fejezi ki, amelyek a mindennapi életünkben rendszeresen megnyilvánulnak.

Az egyének viszonylagos autonómiával alakítják életmódjukat, az adott társadalmi-gazdasági feltételek között. Az életmódot kialakító döntések csak részben tudatosak. Szerepük van benne a hagyományoknak, szokásoknak, divatnak. Nagymértékben meghatározzák az anyagi viszonyok és az életszínvonalbeli adottságok. Az értékek, normák, szokások és célok az életmódról alkotott modellekben állnak össze, melyet a tömegkommunikáció terjeszt a társadalomban.

Életmód-alakító tényezők az alábbiak:

- *végzett munka*, azaz az embernek a társadalmi megosztásban elfoglalt helye,
- *anyagi viszonyok*, az életmód kereteit jelentős mértékben meghatározza a közművekkel való ellátottság, kulturális hálózat, lakás nagysága, települési, ökológiai viszonyok
- *életkor és nemek* szerinti differenciáltság
- *szociális és egészségi helyzet*: pl. egészségügy, lakáshelyzet, betegség, átmeneti jelleggel differenciálják az életmód jelenségeit
- *iskolai végzettségnek* differenciáló szerepe van a munkában, a szabadidő eltöltésében
- *a család réteg-hovatartozása* feltételrendszert jelent az egyéni életmód számára,
- *a családnagyság, a családi életciklus* alakítása is differenciál .
- *tradicionális életmódminták*, melyet a család megőrzött, is befolyásolják az életmódot,
- *társadalom által felkínált életmódminták*. Az életmódminták történetileg alakulnak ki, bizonyos fokig a differenciálódással szemben hatnak.

Az életmódot, mint összefoglaló kategóriát tehát úgy tekintjük, mint az adott gazdasági-társadalmi formációra jellemző szükségletek kielégítésének módja. Az életmód is és az életszínvonal is az egész társadalomra vonatkozó kategóriák, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak a társadalmi, – gazdasági feltételekkel, ugyanakkor kölcsönhatásban vannak egymással.

Érték, értékközvetítés, értékrend: Az érték tartalma térben és időben változó és viszonylagos. Az érték mindig emberi értékelő viszonyhoz kötődik, tehát valaminek a jelentése és jelentősége az ember számára, vagyis nem valaminek az embertől független léte. Olyan kulturális alapelvek, amelyek kifejezik, hogy egy adott társadalomban mit tartanak jónak vagy rossznak. Az értékek hordozói jobbára a társadalom tagjai vagy intézményei (művészetek, eszmék, minták, **család**). Egy társadalom tagjai különböző, olykor egymással versengő vagy ellentétes, domináns vagy kevesek által követett értékeket is elfogadhatnak. *Az értékben a világ kettéválik valóságra, realitásra és eszményre, ideálra, az érték azt fejezi ki, ami eszményi, aminek lennie kell. Az értékelésben az értékalkotásban viszont az objektivitásra kell törekedni. (Magyar Nagylexikon)*

"Az értékek olyan kulturális alapelvek, amelyek kifejezik, hogy az adott társadalomban mit tartanak kívánatosnak és fontosnak, jónak vagy rossznak. Az értékek és azok sorrendje társadalmanként és korszakonként eltérő lehet. Európában például a feudalizmus évszázadaiban a nemesség a kézitusában való ügyességet, erőt, bátorságot igen magasra értékelte. Az iparosodás és a kapitalizmus kifejlődése után a harciasság értéke háttérbe szorult, és az üzleti ügyesség vált az egyik leginkább értékelt tulajdonsággá. Társadalmi osztályonként is nagy különbségek lehetnek. Például a műveltség vagy művészi tehetség a korábbi évszázadokban csak egy szűk rétegben számított nagy értéknek." (Andorka: Bevezetés a szociológiába 2000: 490–491.o)

Az értékeket alapvetően az egyén, a csoport, a közösség társadalmi helyzete, tevékenysége, az egyén személyisége határozza meg. Az értékek egymástól nem elszigetelten léteznek, hanem egy viszonyítási sorban állnak, egymásnak alá-, fölé-, mellérendelve rendszerként irányítják a különböző szinteken a tevékenységet. Az értékeket sokféleképpen lehet osztályozni. Megkülönböztetünk általános és specifikus, nemzetközi és nemzeti, egy népcsoportra jellemző vagy réteg specifikus értékeket. Vannak olyan értékek, amelyek az egyén társadalomba való beilleszkedését segítik elő, míg mások a belső harmónia megteremtését szolgálják.

A nagy társadalmi változásokat mindig értékrend változások kísérik, hiszen új elvek, ideológiák, nézetek jelennek meg. Az újra nem mindenki, nem minden közösség, csoport egyformán fogékony, vagyis különböző mértékben fejtik ki hatásukat az új értékek. Ezért egymás mellett élő és egymásra ható, részben egymást átható értékrendekkel találkozunk (pl. vallásos és fogyasztói értékrend, vallásos és „szociális” értékrend.) Az értékrend változása egyfelől jelentheti az értéknek a hierarchikus rendben elfoglalt helyének módosulását, pozitív illetve negatív irányba való eltolódását, de jelentheti meghatározott érték megszűnését vagy új érték megjelenését. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tradicionális értékek csak nagyon lassan változnak. A „kell” szintjén megfogalmazott új értékeket, értékrendet nehezebben fogadják el az emberek, és tetteikben, cselekedeteikben a változás sokkal lassabban mutatkozik meg. Az értékrendszerek összetétele azonban nem csak egy adott időpontban térhet el egymástól a különböző társadalmi csoportoknál, hanem eltérhet a szerint is, hogy hol élnek, milyen a kultúrájuk és a vallásuk. A történelem folyamán végbement változások mindig értékrend változásokat eredményeztek.

Az értékrendben az értékek egymáshoz viszonyított sorban állnak, az egyik érték magasabb rendű illetve alacsonyabb rendű a másiknál. Az értékrendben, az előnyben részesítés által s benne adottan ragadható meg a magasabb érték, amely bármilyen értékkel kapcsolatban bekövetkezhet. Az érték magasabbrendűsége soha nem az előnyben részesítés előtt van adva, hanem az a választás eredménye. A magasabbrendűség az adott értéknek a lényegében rejlő reláció, ezért az értékek rangsora teljesen invariábilis, míg az előnyben részesítés szabályai a történelem folyamán változnak. Az értékek rangsora nem vezethető le valamiből, s minél tartósabbak, minél kevésbé oszthatóak, annál többen részesülnek benne. Az érték és az érzés élménye és együttesen való létezése elégedettséget eredményez az egyénben. Az értékrendben tükröződik az értékek viszonylagos foka az abszolút értékhez viszonyítva, s a magasabb rendű érték az abszolút értékhez közelebb áll. (Nagyné dr. Babics Éva: Az érték közvetítés és az értékrend változása 109.o.–111.o.)

Norma: a norma magában foglalja valamennyi a társadalomban érvényes viselkedésszabályt, a törvénybe foglaltaktól kezdve az erkölcs, az illem vagy szokás előírásain át a közvetlen személyes környezet kívánalmaival bezárólag, így válik a társadalom tagjainak viselkedése kiszámíthatóvá a többi tag számára és így biztosított együttműködés is. A társadalomra érvényes normák különbözően érvényesülnek a társadalom kisebb egységeiben. Más és kevesebb norma szabályozza a kisgyermek és az idős viselkedését, mint a felnőtt emberét. A norma lehet nyílt illetve rejtett. Nyílt norma pl. az udvariasság követelménye. A nyílt normák intellektuálisan könnyen felfoghatók, esetleg érzelmi elfogadásuk nehéz. A rejtett normák tekintetében a kellemes vagy kellemetlen tapasztalatok igazítanak el. A társadalom a normák megvalósulását jutalmazó és büntető szankciókkal biztosítja.

A normákkal kapcsolatos 5 fontos tény Andorka (2000) szerint:

1. egy adott társadalomban is ellentmondásban lehetnek a normák. Pl. ellentétbe kerülhetnek különböző osztályok vagy csoportok (vallási vagy etnikai) által elfogadott normák,
2. a normák a társadalmak történeti fejlődése során változnak. Pl.: a homoszexualitás büntetőjogi és erkölcsi megítélésének változása az európai társadalmakban,
3. a különböző társadalmakban egymástól eltérő normákat fogadnak el,
4. egy norma elfogadása egy adott társadalomban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a norma előnyös a társadalom fennmaradása és fejlődése számára pl.: hindu vallás szerinti tehének levágásának tilalma,
5. a társadalom egyik fontos összetevője a normák változása.

Vannak olyan normák, amelyek minden korban és minden társadalomban érvényesek, ilyen például a szülői és a gyermeki szeretet.

Kultúra: a felhalmozott ismeretek, értékek összessége, valamint a viselkedési modellek, szokások és hiedelmek rendszere is, melyet az egyénnel, a társadalmat alkotó személyiséggel összefüggésben kell vizsgálnunk. A kultúra rendszere csak akkor és annyiban nyer értelmet, ha azt az egyén a saját szocializációja során elsajátítja, s ez részint személyisége részévé válik, részint a környezetéhez, az őt körülvevő valósághoz való viszonyában realizálódik.

Történelmi eredete szerint a kultúra lehet: *tradicionális, autonóm, heteronóm.*

- *Tradicionális kultúra:* mai kultúránkban a folklorisztikus, népi hagyományok.
- *Autonóm kultúra:* a kultúra különböző alkotásai az autonóm egyénhez kapcsolódnak, különösen a művészetek területén találkozhatunk vele, de a tudósok, feltalálók munkája is e kategóriába tartozik. A művészeti alkotások, a tudományos eredmények stb. az egyén önkifejezéseként jön létre. A mű, az eredmény az alkotóhoz kötődik, a személyiséghez kötődnek a kultúra értékei, az ő dicsőségét növelik, vagyonát gazdagítják, akkor is, ha azt a közösség használja fel.
- *Heteronóm kultúra:* az urbanizáció következménye, a városi tömegek mindennapi életét, létfenntartását, szórakozását jelentő kultúrát nevezük heteronóm kultúrának, többféle hatást tartalmaz, a tömegek sajátja. Jellegzetes megnyilvánulása a szórakoztató ipar.

Az egyén tehát a kultúra értékeit elsajátítja, magáévá teszi. Hogy történik mindez? Egyszerű eszköz a kommunikáció segítségével, így a kultúra mindenkori tartalmát az egyik generáció a következőre hagyományozhatja, illetve ezen belül az egyén elsajátíthatja azt. Összefoglalóan a kultúra – az emberiség, a társadalom birtokában levő információ – az ismeretek, értékek, reflexek, viselkedési modellek és sémák, szokások és hiedelmek összessége, melyet megőriz és tovább ad. Másként fogalmazva az egyes információk szervezési és megőrzési módjainak összessége, melyet az egyén az őt felnevelő közegben részben megfigyelhető, részben pedig észrevétlen módon sajátítja el.

Szocializáció: egy interakciós folyamat, amelynek során a személy viselkedése olyan változáson megy keresztül, hogy megfeleljen azon csoport elvárásainak, amelyhez az egyén tartozik. Pl.: tartós és intenzív emberi kapcsolatok hiányában a csecsemők és kisgyermekek nem fejlődnek teljes mértékben emberi személyiséggé, nem képesek felnőttkorukban a társadalmi élet teljes jogú szereplőjévé válni.

Az interakció egy fajta személyek közötti aktivitás, társas kölcsönhatás, mely magában foglalja az emberi együttműködés minden lehetséges változatát, ilyen a kooperáció, a versengés és a kommunikáció is. A szocializáció értelmezhető úgy is, hogy az egyén elsajátítja azokat a társadalmi szerepeket, amelyeket az élete folyamán be kell töltenie. A **szerep** viselkedési mintákból, jogokból és kötelességekből áll. Különböző státuszokhoz, különböző szerepek tartoznak. A **státusz** egy a társadalomban elfoglalt pozíciót jelent. Státusz pl. férj, feleség, anya, apa. Egy embernek több státusza is van egy időben. A státuszok nem állandóak, változnak, megszűnhetnek az emberi élet alakulása során pl. válás esetén megszűnik a férj ill. feleség státusz, vagy munkaviszony megszűnése esetén a foglalkozásból eredő státusz elvesztése. Státusok tehát azok a pozíciók, amelyeket a társadalom tagjainak biztosít. Lehetnek: életkori státusok: gyermek, felnőtt, öreg vagy családi, nemi státusok: szülő-gyermek, férfi-nő, illetve foglalkozási státusok: tanár-diák.

A szocializációnak két jellemző színtere van:

- Elsődleges és legfontosabb szocializációs színtér a gyermekkori család, mert ennek hatása alá kerül a gyermek legelőször és leghosszabb ideig. A gyermek, szüleitől, testvérétől, más rokonaitól sajátítja el normákat, értékeket, a társadalom kultúráját.
- Másodlagos szocializációs színtér az iskola és ezzel párhuzamosan a különböző formális és informális csoportok.

Szocializáció az egész élet folyamán zajlik az egyén különböző élet szinterein, munkahelyen, felnőttkori családban, baráti körben stb.

A **szociális tanulás** a szocializáció folyamatában értelmezhető, eredménye az a viselkedésváltozás, amely társas kölcsönhatások következtében alakul ki.

Brim meghatározása szerint a szociális tanulás az a folyamat, amely által az egyének olyan tudásra, képességekre és állapotokra tesznek szert, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy különböző csoportoknak tágabb értelemben a társadalomnak hasznos tagjaivá váljanak.

A szociális tanuláshoz különböző formái léteznek, mint az utánzás, modellkövetés, az azonosulás (identifikáció), belsővé tétel (interiorizáció).

Utánzás: a szociális tanulás legegyszerűbb formája. Számtalan viselkedésforma elsajátítása utánzással történik, pl. az anyanyelv elsajátítása is utánzáson alapszik. Az egyén fejlődése során a leghamarabb az utánzás jelenik meg. Az utánzásnak különböző formája létezik úgy mint szándékos és önkéntelen utánzás, valamint késleltetett utánzás. A csecsemő az utánzás kezdetleges formáját az ún. cirkuláris reakciót alkalmazza, amikor egy másik személy közvetítésével utánozza saját magát, ennek oka, hogy csak azt tudja utánozni, amit ő maga már képes végrehajtani. Az utánzásban nagyon fontos szerepet játszik a jutalom és a büntetés. A gyermekek számára az utánzás révén kialakuló beleélés szinte egyedüli eszköze mások megértésének.

Modellkövetés: a szociális tanulás egy magasabb formája, az utánzott cselekvés mellett itt már az is fontossá válik, hogy kit utánozunk. Ez esetben a tanulás modellválasztás alapján megy végbe. A modellválasztás történhet egyszerű szimpátia, presztízs alapján.

Azonosulás (identifikáció): Freud nevéhez kötődő fogalom. Az azonosulás során a szándékosan vagy spontán választott modelltől átvett viselkedési minták a személyiségbe beépülve annak részévé válnak. A hangsúly nem az átvett viselkedésen van, hanem a választott modellel való kapcsolat fenntartásán.

Belsővé tétel (interiorizáció): a szociális tanulás legmagasabb szintje. A viselkedésformák vagy értékek átvétele, nem személyfüggő, azért történik, mert megegyezik az egyén saját értékrendszerével és így annak átvétele magában is jutalomértékű. Az átvett viselkedésforma, érték, vélemény stb. elkülönül a mintát nyújtó forrástól, és szervesen beépül a személyiségbe, azaz belsővé válik.

A szociális tanulás formái nem különíthetők el élesen egymástól. Egymásra épülve, együttesen alakítják és formálják személyiséget.

Az alapfogalmak értelmezése után kövessük végig azokat a tényezőket, amelyek a család életmódjának kialakulását meghatározzák.

A CSALÁD

1. A család rendszerszemléleti megközelítése

A rendszerszemlélet alapja: minden dolog a világon alapvetően egy rendszer, amelynek közös általános tulajdonságai vannak, melyeket röviden így foglalhatjuk össze:

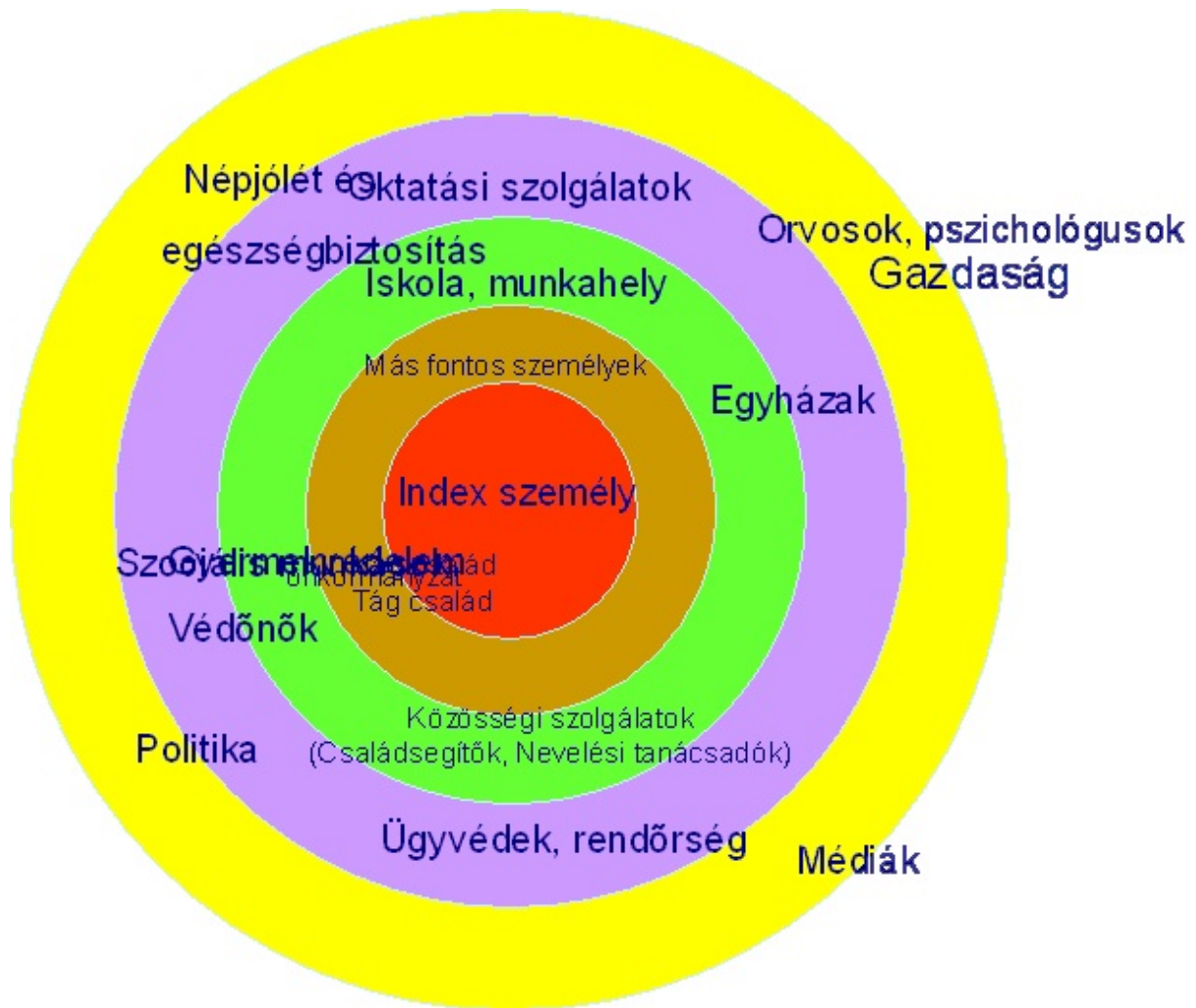
- elemekből (részrendszer) áll, az a tény, hogy a rendszer, hogy milyen elemekből tevődik össze, a rendszer jellemzője,
- a rendszert képező elemek meghatározott viszonyban vannak egymással, mely meghatározza a rendszer struktúráját, felépítését,
- minden rendszernek van egy sajátos működésmódja,
- és minden rendszernek van egy határa.

A rendszer minden esetben részrendszerekből tevődik össze: a család maga is rendszer, de az elemei (részrendszerei) a családtagok, akik magukban is rendszerek.

A "**családi rendszer**" egy olyan csoport, amelynek tagjai befolyással vannak egymásra, magukat, mint csoportot egy családnak tartják, és akik valamilyen nézőpontból koherenciát mutatnak, például hasonló a családtagok identitástudata, értékrendszere, meggyőződése. A család a társadalomnak egy részrendszere (kiscsoport), amelyről az alábbi jellemzők mondhatók el:

- önmagában is képes teljes rendszerként működni,
- sokirányú, szoros és rendszeres kapcsolatban van a társadalom más részrendszereivel,
- tagjai (családtagok) egymással állandó, életvitelüket átszövő és meghatározó kapcsolatban vannak

Dr. Kurimay Tamás pszichiáter szerint – a személy, egy család, és a társas rendszerek kölcsönhatásának megértéséhez elképzelhető az alábbiakban látott modellábra. "Az ábra koncentrikus köröket mutat, amelynek legbelsőbb köre reprezentálja a személyt, akit index személynek nevezünk. Körülötte helyezkednek el a magcsalád, a távolabbi rokonokból álló család, valamint – a külső körökön – további komplex rendszerek (más fontos személyek, iskola, munkahely, egyház, azután, orvosok, tanárok, ügyvédek, majd azután a média, a politika, gazdaság stb.)." Kurimay Tamás A család rendszerelméleti megközelítése .

1. ábra. A személy és a társas rendszerek kölcsönhatása.

A szociológia 3 családtípust különböztet meg – a házaspárt, a házaspárt gyermekkel, illetve egy szülőt gyermekkel – melyet **családmagnak** vagy **nukleáris családnak** nevez. (Részletesen lsd. 3. alfejezet)

A család fogalma nem azonos a **háztartás** fogalmával, de gyakran azonosítják vele.

Háztartásnak nevezzük az együtt lakó, a megélhetéshez szükséges költségeket egymással megosztó és az együtt fogyasztó emberek csoportját, akik nem feltétlenül rokonai egymásnak.

Attól függően, hogy kik élnek együtt a háztartásban különböző háztartástípusok léteznek.

2. Feladat

Kérem gyűjtse össze, hányféle háztartástípust ismer, jegyezze le az alábbi kijelölt helyre, majd beszélje meg kiválasztott csoporttársával ezek jellemzőit!

Peter Laslett(1972) angol társadalomtörténész felosztás szerint az alábbi **háztartástípusokat** különböztetjük meg:

- **nukleáris családi háztartás**, ilyen esetben egyetlen nukleáris család tagjai élnek együtt
- **kiterjesztett családi háztartás**, egy nukleáris család tagjain kívül más rokonok pl. özvegy szülő vagy nem házas testvér élnek együtt,
- **több családmagból álló háztartás**, ebben több családmag él együtt, legtöbbször szülők és házas gyermekük a családjával él együtt, ezen belül több sajátos típus különböztethető meg:
 - a) törzscsalád-háztartás: szülők egyetlen házas gyermekükkel élnek együtt,
 - b) nagycsalád: házas szülők több házas gyermekükkel élnek egy háztartásban,
 - c) házas testvérek élnek egy háztartásban,
- **háztartás tagjai között senki sem tartozik ugyanazon családmaghoz** pl. két nem házas unokatestvér
- **egyszemélyes háztartás.**

A kiterjesztett családi háztartást és a több családmagból álló háztartást **összetett háztartásnak** is nevezik. (Andorka: Bevezetés a szociológiába 353.o. – 2000)

2. A család, mint támogató rendszer

A családnak, mint rendszerként működő közösségnek illetve, mint „támogató rendszer”-nek a funkciói G. Caplan szerint a következőkben foglalhatók össze:

- a család a világra vonatkozó információk összegyűjtője és terjesztője,
- a családnak meghatározó szerepe van abban, hogy a gyermek milyen értékek, normák kidolgozását viszi véghez, és milyen képet alakít ki a világról. Ezek ugyanis észrevétlenül is, és a család tudatos hatásain keresztül is a viselkedés irányítójává válnak, befolyásolják, hogy az egyén mire figyel a világ történéseiből, mi az, amit fontosnak tart és mi az, amit elítél.

- az egyén önértékelésének, énképének is forrása a család. A családtagok ugyanis véleményt mondanak a másik cselekedeteiről, gyakran irányítják, befolyásolják egymást.
- család fokozza az érzelmi teherbírást. Ettől függ ugyanis, hogy az egyén hogyan vészeli át életének krízishelyzeteit, hogyan lesz úrrá a legnehezebb időszakokon.
- érzelmi egyensúlyt, pihenést, regenerálódást biztosít és lehetőséget arra, hogy – a család fokozott érzelmi elfogadása miatt – a családon kívüli helyzetek feszültségeit lereagálhassák a családtagok.
- család támogatja a rászoruló családtagokat felmerülő problémáikban gyakorlati és konkrét segítség nyújtásával.
- a család vonatkozási pontokkal is szolgál, a családtagok egymás tükrében, egymáshoz viszonyítva értelmezik, értékelik magukat.
- fontos funkciója még, hogy a népesség utánpótlását biztosítja.

Ezek a támogató funkciók akkor tudnak igazán hatékonyan működni, ha a családtagok felelősséget éreznek egymásért, elfogadják a családi kontrollt, a kapcsolatok kölcsönösségen alapulnak, és a kommunikáció nyílt. Fontos feltétel még, hogy a generációk között kapcsolatok épüljenek ki és működjenek, valamint létezzen a mikromilió és a tágabb közösség között bizonyos fokú egyetértés, megfelelés. A család tehát illeszkedjen be környezetébe úgy, hogy közben ne adja fel sajátosságait, egyediségét sem.

3. A család típusai

3. Feladat

Az alábbiakban felsorolt családban betöltött szerepekből állítsa össze, kik tartozhatnak egy családba! Hányféle családtípust tudna elképzelni e családtagok különböző variációival! Beszélje meg a variációkat a társával!

Apa, anya, gyerek, testvér, nagypapa, nagymama, dédnagymama, dédnagypapa, mostohaanya, féltestvér, nevelőanya, nevelőapa, fogadott gyermek, mostohatestvér, élettárs.

A családokat különböző csoportokba, típusokba sorolhatjuk.

Az alábbi **családtípusok** különböztethetők meg a családtagok száma, státusza, rendezettsége szerint:

Nagy vagy kiscsalád

Jogilag rendezett vagy rendezetlen családok

Teljes, egyszülős vagy újrászerveződött család

Tekintsük át az egyes családtípusok jellemzőit:

Nagy vagy kis családtípus:

A **nagycsaládot** patriarchális családnak is nevezzük, mivel az apa szerepe hangsúlyozottabb itt, mint az anyáé. Ennek a típusnak számtalan változata ismert pl. a kínai vagy japán nagycsaládok, akár egy-egy falut alkottak, vagy az orosz lakóközösségek, ahol az 1950–1970-es években 4–5 család élt kényszerből együtt, illetve a mai modern európai nagycsalád, itt maximum három nemzedék (nagyszülők, szülők, unokák) él együtt, vagy csak a szülők és három vagy ennél több gyermek. Ez a családtípus közkedveltté válik hazánkban a lakáskrisz és a szegénység következtében is. A munkaviszonyban álló szülők számára a nagyszülők nagy segítséget jelenthetnek a ház körüli munkában és háztartás vezetésében, a gyermekgondozásban. Az élet terhével nap, mint nap megküzdő szülőknek a nagyszülők óvó-intő példája, élettapasztalatra épülő tanácsa egy segítségadás a napi feladatok megoldásához. Unokák számára biztonságot nyújtó nevelők, amihez tisztázni kell a családon belüli szerepeket, az életmód kérdéseit és összehangolni a gyerekek nevelésmódjáról alkotott elképzeléseket. Segítséget nyújt a társadalomba való beilleszkedésben is a nagycsalád, mivel a tökéletes társadalom tükörképe. Emellett a nagycsalád az anyagiakat is könnyebben előteremti, mint a kis család. Pszichológiai és pedagógiai előnyei sem mellőzhetők a nagycsaládnak. A gyermekek könnyebben válnak társas lényekké, az együttérzésük és segítőkészségük kialakítása egyszerűbben biztosítható, a nevelésük könnyebben történhet, mivel egymást is formálják. Mennyiféle emberi erény talaja lehet a többgyermekes család, ennek szép bemutatója található meg a hétgyermekes apa, Varga Domokos író Kölyökkóstolató és Kutyafulűek c. könyveiben, aki saját családi körében megélt tapasztalatait, élményeit veti papírra és teszi közkinccsé.

A **kis családnak** is sok válfaja van. A szociológia több kifejezést használ a kis családok jelzésére, mint "mai család" vagy "magcsalád", ahol csak a két szülő, egy vagy két gyermekkel él egy fedél alatt.

A *gyermektelen vagy egy gyermekes családtípusnak* az egyedüli előnye az anyagi könnyebbség. A gyermekek azonban több esetben magányosak, otthoni programjaik "egyszemélyesek", a szülők abban nem vesznek részt, a szüleikkel a kapcsolatuk nem jó, közös program kevés van, vagy ennek az ellenkezője tapasztalható minden a gyermek körül "forog", a gyermek minden idejét a szülők osztják be. Az ilyen élethelyzeteket megtapasztaló, megélt gyermek magatartása és társadalmi beilleszkedése válik kérdésessé, önző, fegyelmetlen és követelőző emberré válhat, aki ezzel elveszti saját reális önértékelését. Ezzel szemben a szülőknek reális veszélyt jelent a támasznélküliség. A társadalmi tapasztalatok szerint minél kisebb a családtagok száma, annál kiszolgáltatottabb lehet a család. Kis családokról értékes információ található Fekete Gyula: Mindene megvan c. könyvében.

Gyermektelen családok néhány százalékát alkotják az összes családoknak. A gyermektelenség lehet szándékos, melyet a kényelem, a gyermekvállalástól való félelem vagy az utóbbi időben egyre gyakrabban előforduló karrierépítés okoz. A gyermektelenség adódhat kényszerből, valamelyik családtag egészségi állapotának következményeként. Az örökbefogadás enyhíthet a gyermektelenség tényéből eredő fájdalomon.

A másik családtípus a *jogilag rendezett vagy rendezetlen család*. Ennek az alábbi formáit különböztetjük meg:

- teljes nukleáris család
- részlegesen rendezett nukleáris család
- jogilag rendezett párkapcsolat
- jogilag rendezetlen házasság.

A **teljes nukleáris családban** a szülők házassága jogilag érvényes és rendezett, gyermekükkel vagy gyermekeikkel élnek együtt. Magyarországon ez a családtípus a legelterjedtebb.

Részlegesen rendezett nukleáris család. A szülők nem házasságban élnek, vagy a gyermekek közül nem mindegyik "közös" gyermek. Ez a családtípus is eléggé elterjedt nálunk.

A **jogilag rendezett párkapcsolat sem** házasságot kötött ugyan a pár, de gyermeket nem vállalt és nincs is szándékában, általában kényelmi okokból vagy, mert úgy véli, hogy a gyermek akadályozza az érvényesülését.

A **jogilag rendezetlen házasságban** nem történik meg a házasságkötés, a fiatalok meghosszabbítják kötetlen ifjúságuk éveit, inkább az ideiglenes együttélés formáját választják, a házasságkötést és a gyermekvállalást halogatják. A kapcsolatuk időtartama bizonytalan, a gyermekszülések száma kevés az ilyen családi állapotban.

A következő családtípus a teljes, egyszülős és újrászerveződött család.

A **teljes családnak** tekintjük azt a családot, ahol jelen van a két szülő és legalább egy gyermek. Akkor is teljes család elnevezést használjuk, ha az egyik felnőtt nem vérségi szülője a gyermeknek. Az ezredfordulón Magyarországon a gyermekek többsége az ilyen típusú családban élt és nevelkedett. Anyagilag is előnyös ez a családtípus, különösen akkor, ha mindkét szülő keres.

Az **újrászerveződött család** akkor jön létre, ha özvegy vagy elvált családtag ismét házasodik. Ezen családtípusnak vannak előnyei: ilyen előnynek tekinthető, hogy két felnőtt áll a család élén. Léteznek sajátos hátrányai is, különösen a mostoha szülő és a gyermek kapcsolata lehet zavart.

A **csonka család** fogalma két valóságot takarhat, vagy szülő-, vagy gyermekhiányt.

Szülőhiány esetében több változata is lehet ezen családtípusnak.

A magyar családok közel 1/5-e egyszülős: **leányanyák, elváltak vagy özvegyek**, akik egyedül nevelik gyermekeiket.

A leányanyák gyermekeinek személyiségfejlődése, és önbizalma, s ezáltal jövője is bizonytalanabb.

A szülők elválása esetén létrejött csonka családot **egyszülős családnak** nevezzük. Az elvált szülők gyermekei több pszichés zavarral, több kapcsolati zavarral küzdenek. Az elvált szülő, aki egyedül neveli gyermekét komoly anyagi nehézségekkel küzd, hisz csak egy keresetből tudja ellátnia családját, ugyanakkor gyermeke nevelésére is kevesebb ideje jut, mivel nincs társa, aki bizonyos feladatokat levenne a válláról.

A gyermekes özvegy "előnyös" családtípusnak tekinthető, mivel az ilyen típusú családban nagyobb a családtagok közötti összetartás, az elvesztett szülő emléke megszépíti a múltat, az elvesztett szülő szerepét a családban. Anyagi nehézségek azonban jelentkeznek, mivel a száraz realitás szerint, kiesett egy pénzkereső családtag a rendszerből.

Sajátos családtípust jelent az idős szülővel együtt élő felnőtt gyermek. Ez az élethelyzet gyakoribb a nők esetében, akik magányosak maradnak és felvállalják idős szülei gondozását, de alapját képezheti az a tény is, hogy a gyermek nem tud leszakadni szüleitől érzelmileg, vagy a szülők nem tudják ezt megtenni.

4. Feladat

A fentiek ismeretében jelenlegi családját mely típusba sorolja? Vázlatosan jegyezze le milyen előnyeit és hátrányait tudja felsorolni – saját tapasztalatai szerint – ennek a családtípusnak? Tapasztalatait beszélje meg választott csoporttársával!

4. A család funkciói

Bármilyen családtípusról is legyen szó a családnak a különböző korok társadalmi berendezkedésében, a családnak, mint magában is működő kiscsoportnak, megvoltak/megvannak a különböző funkciói. Ezeknek a funkcióknak, feladatoknak jelentősége, hierarchikus rendje, a család életében betöltött szerepét, jelentőségét illetően a társadalom változásait követve maga is változik.

Nézzük végig, melyek a családnak tulajdonított funkciók, és ezek hogyan értelmezhetők!

Család funkciói:

gazdasági (termelő–fogyasztó) funkció,

reprodukciós („népesség–újratermelő”) funkció,

pszichoszociális funkció,
szocializációs (nevelő–társadalmasító) funkció,
szellemi–kulturális funkció
gondozó–ellátó funkció
közéleti–politikai funkció

Gazdasági (termelő–fogyasztó) funkció

A kezdeti társadalmakban a család, mint termelőegység működött (parasztgazdaság, kisipari műhely). A termelési funkció a nagy gazdaságok létrejöttével csökkent illetve szinte teljesen megszűnt. A termelő funkció gyakorlatilag teljesen kikerült a családból, míg a fogyasztás funkció jelentősége és megvalósulása lényegileg változatlan maradt. A mai társadalmi keretek között a család fogyasztási funkciója nagymértékben felerősödött. Családi keretek között maradt a lakóhely használata és annak berendezése, a fogyasztási javak beszerzése. A fogyasztások jelentős hányadában a család egységként funkcionál, mint közös szükséglet kielégítő rendszer.

Reprodukciós („népesség–újratermelő”) funkció

A reprodukciós funkció a gyermek/gyermek szülése, a népesség fenntartása nagyrészt a család körében maradt. A családnak ez a legfontosabb társadalmi funkciója, mivel ez biztosítja a társadalom újratermelődését, az utódok felnevelése pedig biztosítja magának a családnak a reprodukcióját is. A szülői generáció idős korában csak akkor számíthat gondozásra–ellátásra (közvetlenül vagy közvetítéssel) ha vannak olyanok, akik ezt számára nyújtani tudják. E mellett a gyermekek világra hozatala és nevelése semmivel sem pótolható érzelmi töltést visz a család életébe.

A mai magyar család a reprodukciós funkció megvalósításában ellentmondásos képet mutat. Egyik oldalon áll a gyermekszám olyan méretű csökkenése, ami már tényleges népességfogyáshoz vezet, mennyiségi értelemben tehát a család nem tölti be reprodukciós funkcióját. A mási oldalon áll az a tény, hogy a megszülető gyermekek domináns hányada családban születik, minőségi értelemben tehát a család lényegében megvalósítja a reprodukciós funkciót.

Pszichoszociális funkció

A mentális egészség szempontjából alapvető fontosságú, hogy az egyén része legyen egy szociális kapcsolatrendszernek. A család az a szerkezeti forma, ahol ez a szociális tér legnagyobb valószínűséggel előfordulhat. A pszichoszociális funkció a család egyik alapvető funkciója, stabil, kölcsönös, mentális biztonságot jelentő érzelmi kapcsolati hálót biztosít. A társadalom primer érdeke, hogy a család, mint részrendszer jól működjön, a nagyobb, családon túli szerkezeti formák is csak akkor tudnak közösségként létezni, ha az egyéneknek megvan az érzelmi háttérvilága.

Szocializációs (nevelő-társadalmasító) funkció

A szocializáció folyamatában a családnak kitüntetett szerepe van: itt alakulnak ki azok a vezérlő értékek, melyek a későbbi életben megszabják cselekvéseink fő irányát, más emberekhez való viszony alakításának képességét, itt alakul ki az egyén társadalmi szerepkészlete (apa, anya, férfi, női szerepek). A szocializáció kétirányú folyamat, formálja a család felnőtt tagjait is (felelősségvállalás, közös döntéshozatal, toleranciakészség), a szocializáció, mint társadalmi tanulási folyamat, a család egészére vonatkozik. Mivel a szocializáció alapvetően családi keretek között zajlik, ezért a szocializációs funkció a család funkciórendszerének fontos eleme. A szocializáció azonban nem csak a család keretei között történik, a családot körülvevő közösségekben, különféle intézményekben is. A szocializáció folyamatában a család és más területek részvételi aránya folyamatosan változik.

Szellemi-kulturális funkció

A család közvetíti, és egyben alakítja a kulturális értékeket, hagyományokat, egyidejűleg a különböző aktuális információk napi közvetítője, így a véleményformálás egyik elsődleges színtere. Az egyén számára nem csak az a fontos, hogy hozzájusson a számára szükséges információkhoz, hanem hogy legyen egy olyan vonatkoztatási kerete, amely segít szelektálni és értelmezni a rázúduló információ áradatot. Az információk szelektálása, értelmezése egyéni feladat. A család egyrészt kialakítja azokat a logikai struktúrákat, amelyek segítségével a feladat elvégezhető, másrészt segít az egyénnek az információ feldolgozásban. Mindez feltételezi a családon belüli állandó információáramlást, ez egy időigényes és együttléti-igényes folyamat.

Gondozó-ellátó funkció

A család a még, vagy időlegesen, vagy már önellátásra képtelenek (kisgyermek, betegek, idősek) gondozásának, ellátásának legtermészetesebb szervezőmódja. Azért a legtermészetesebb, mert a család közel van a gondozásra, ellátásra szorulóhoz. Közel van fizikai értelemben és mentális, érzelmi értelemben is (akit szeretünk, azt szívesebben, odafigyelőbben gondozzuk, és ő sem érzi magát annyira kiszolgáltatottnak). A rászoruló gondozása-ellátása általában a család szokásos tevékenységrendszerének kisebb-nagyobb módosításával megoldható. A gondozás-ellátáshoz a családi keretben az alapfeltételek általában adva vannak, míg intézményes ellátás esetén ezeket az alapfeltételeket is meg kell teremteni. A gondozás-ellátás szükség esetén szervesen beépül a család tevékenységrendszerébe.

Közéleti-politikai funkció

A család az az alapforma, amely "bevezeti" az egyént a társadalomba. Ez a közvetítés a család közéleti-politikai funkciója, az információk közvetítésével, feldolgozásával, értelmezésével. A politika-közélet dolgaiban különösen fontos az egyéni vélemény kialakításához valamilyen közösségi segítség, fontos szerepe van a közvélemény kialakításában. A család szerepet játszhat a közéleti-politikai aktivitásokba való bekapcsolódásban is, azzal kezdődik, hogy a gyereket készíteti vagy engedi különböző gyermek-közösségekben való aktív részvételre és orientálja, hogy milyen közösségekben helyes, miben nem helyes részt vennie. Fontos a család szerepe a politikai mozgásokról való ítéletek kialakításában.

A fent felsorolt funkciók jelentősége és súlyossága a család életében nemcsak a családtagok által vezérelt, hanem a család mikro- és makro környezete által egyaránt meghatározott. A társadalmi elvárás ugyanolyan vagy jelentősebb meghatározója az egyes funkciók dominanciájának, mint a család célja, a családtagok szándéka.

Nézzünk erre néhány jellegzetes helyzetet:

A kapitalizmus előtti társadalmakban domináns volt a család szerepe a szocializációban, a polgárosodással azonban a szocializáció jelentős része más társadalmi alrendszerekbe került át, az egyik ilyen alrendszer az iskola (alacsonyabb életkorban az óvoda, bölcsőde) intézménye. A család egyre kevésbé vállalja a szocializáció ismeretátadó, tudásközvetítő szerepét is. Ezzel párhuzamosan jelentősen a családon kívülre került az érték közvetítés feladata is. Vannak azonban olyan értékek, amelynek közvetítésére a család a leginkább alkalmas közvetítő közeg. Ilyen érték pl.: az egyén tolerancia készsége vagy az alkalmazkodó képessége, illetve a szülők és gyermekek egymás iránti kölcsönös tisztelete, stb. A társadalom közéleti viszonyaiban – az egyén hatékony aktivitásához – szükséges képességek, mint vita, érvelés, meggyőzés, kompromisszumkötés képességének kialakítására ugyancsak a család lenne a legfontosabb színtér, de ennek az utóbbi időben korlátozott lehetőségei – családi körben – komoly rombolást eredményeznek.

A társadalmi-gazdasági működésmód változása kikényszerítette a nők fokozott munkába állását, a férfiakat a társadalmilag elfogadott és lehetséges életnívó elérése-megtartása rákényszerítette a második gazdaságban való részvételre. Átrendeződött a családok időszerkezete, jelentősen csökkent az együtt eltöltött idő, amely a család kohéziójának csökkenését eredményezte. Ezen társadalmi helyzet a család pszichoszociális funkciójának erőteljes gyengüléséhez vagy teljes kiüresedéséhez vezet.

E közben azonban jelentősen növekedett a feldolgozandó információk mennyisége, az egyén családon belül is – a családi kohézió csökkenése miatt – magára marad a nagy mennyiségű információival. Vagyis a család a szellemi-kulturális funkciónak ezt a részfunkcióját is egyre hiányosabban képes megvalósítani.

A korábbi családmodellekben természetes volt a gondozó-ellátó funkció teljessége, a modern polgári fejlődés ezen a téren is komoly változást eredményezett. Sok feladat társadalmilag szervezett formákban valósul meg, ezek jellemző intézményei a bölcsőde, óvoda, napközi, kórház, idősek otthona stb. A funkció módosulásában fontos szerepet játszott a lakásviszonyok módosulása: csökkent a több generáció együttélését jelentő családforma; a nők fokozódó mértékű munkába állása; a család időszerkezetének átalakulása. A mai magyar családok esetében már a gondozó-ellátó funkció mindhárom nagy területe (gyermek, betegek és idősek gondozása) jelentősen családon kívüli szférába került.

A kapitalizálódó gazdaságban a termelés funkció gyakorlatilag teljesen kikerült a családból, míg a fogyasztás funkció jelentősége és megvalósulása lényegileg változatlan maradt. Családi keretek között maradt a lakás használata, a fogyasztási javak beszerzése, a közös szükséglet kielégítés. Ez a helyzet befolyásolja a család pszichoszociális, a gondoskodó-ellátó és a szocializációs funkciójának alakulását.

A család jellemzői az ezredforduló után.

Az utóbbi évtizedek társadalmi-politikai változásai nem hagyták a családokat sem érintetlenül. A kialakult helyzet már lényegesen korábban elindult folyamatok felerősödése, illetve az új helyzethez való alkalmazkodás következménye.

A családok helyzetét meghatározzák azok a tendenciák, amelyek az ország népességének alakulását érintik. A társadalom megítélése a család fontosságáról jelentősen megváltozott, kitolódott a fiatalok házassági szándékának időszaka. A rendszerváltás utáni gazdasági helyzet megnövelte azoknak a számát, akik megengedhetik maguknak az egyedülálló családi állapotot. Növekedett a nők iskolázottsága, ezzel együtt az esélyük is önálló élettér kialakítására és fenntartására. A munkanélküliség a pályakezdőket egyre nagyobb arányban sújtja, ami a bizonytalan jövőbe kitolja a családalapítást. Ennek is következménye, hogy az élettársi kapcsolatok megítélése/elítélése is sokat változott az elmúlt időszakban. Megnőtt a házasságon kívül született gyermekek száma. Nagyobb lett a jövedelmi egyenlőtlenség.

A CSALÁD ÉLETMÓDJÁNAK KIALAKULÁSA

1. A család, mint elsődleges szocializációs szintér

Az egyén szocializációja az elsődleges csoportokban történik. Itt alakul ki az egyén alkalmazkodási készsége a csoport, a környezet, a társadalom elvárásaihoz. Ezzel a készséggel válik az egyén alkalmassá arra, kialakuljon viselkedésében az az automatizmus, amellyel az elvárásoknak meg tud felelni. Az egyénben a készség az utánpótlás révén alakul ki, amelynek legmagasabb szintje az *internalizálás* (aki belső meggyőződésből viselkedik a normáknak megfelelően, mert a normakövető életmódot igen értékesnek tartja).

Az egyén szocializációjának legfontosabb színtere a család. Elsődleges szocializációs szintérnek tekintjük a kifejtett hatásának ideje, az érzelmi kötődések szerepe és közvetítő funkciója miatt az alábbi jellemzőkkel:

- a legkorábbi életszakasztól kezdve hat a fejlődő egyénre,
- a család érzelmi kötelei, kapcsolatainak erőssége, hosszan tartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vés be a személyiségbe,
- közvetítő funkciója által megvalósítja a családi (személyes) és társadalmi érték-rendszerek beépítését és így optimális esetben előkészíti a felnövekvő egyént arra, hogy teljes értékűen vegyen részt a társadalom működésében.

A családnak két nagy szocializációs szintjét különböztetjük meg:

- a primer szocializációs szint
- szekunder szocializációs szint.

A primer szocializációs funkció alatt értjük, amikor a család biztosítja a gyermek biológiai gondozásán keresztül azokat a feltételeket, amelyek a fejlődéshez, éréshez szükségesek. Meghatározott magatartási szerepmintákat is közvetít, amelyek a családban spontán megnyilvánuló reakciók, együttélési szabályok betartásán keresztül valósul meg.

A szekunder szocializációs funkció a primerre épülő tudatos nevelési, értékátadási funkció. Ennek a funkciónak a teljesítésében már egyéb intézmények is a család segítségére vannak.

5. Feladat

Olvassa el figyelmesen az alábbi gyermekverseket! Írja le röviden, hogy milyennek képzelet az egyes versekben megjelenített családokat. Jegyezze le azt is milyen hiányt sejtet a családban egy-egy vers! Röviden foglalja össze írásban, milyen Ön szerint az ideális család?

Ingrid Sjöstrand: Ha volna apukám *

Ha volna apukám,

Ő lenne a legerősebb.

Kocsival járna,

És a kocsiajtó hangosan becsapódna,

Mikor hazajön.

Pipázna, és benzinszaga volna,

És minden este hancúrozna velem.

Aztán újságot olvasna,

Vagy kiabálna velem: Mi lesz így belőled, te kölyök?

Volna hatalmas télikabátja,

És abban elbújnék előle.

Ha volna apukám.

Ingrid Sjöstrand: Ha volna apukám c. gyermekversben fellelhető családi kép és annak hiányossága _____

Siv Widerberg: Mónáéknál*

Mónáéknál

Úgy beszélnek a gyerekkel,

Mintha nagy volna.

„Mit gondolsz?” – kérdik

Móna papája meg a mamája –

„Mit gondolsz?

Szerinted hogy lenne jobb?

Szerinted hogy kéne csinálni?”

Aztán:

„Értem.

Azt mondod?

Lássuk csak.

Tényleg, tökéletesen igazad van!”

Vagy: „Nem, azt hiszem,

Ebben tévedsz...”

Szeretném, ha Mónáéknál –

nálunk lenne.

Siv Wideberg: Mónáéknál c. gyermekversben fellelhető családi kép és annak hiányossága _____

Siv Wideberg: Söderparti*

Daniel,

Aki az osztályunkba jár,

A vacsorát sóderpartinak hívja.

„Sódert esztek vacsorára?”

– kérdeztem egyszer

(mert szerintem ez a

Söderparti

olyan lükén hangzik).

„Frászt” mondta Danile,

„húst eszünk,

és mindenki nyomhatja a sódert,

és senki se mondja,

hogy fogd be a szád,

és mindig kipakolhatod,

CSALÁD ÉS ÉLETMÓD

ami a szívedet nyomja” –

mondta Daniel, és nevetett.

Mégiscsak lükén hangzik, hogy

Sóderparti.

De Ami a Szívedet Nyomja, az már igen!

Nálunk csak olyan közönséges Vacsora van

** Ami a szívedet nyomja. Mai svéd gyermekversek. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest, 1975.*

Siv Widebeg: Monáéknál c. cersben fellelhető családi kép és annak hiányossága

Az ideális család jellemző (személyes tapasztalat-vélemény alapján): _____

A **család** egy olyan egység, amely elkülönültségében egyedinek tekinthető, de mint kapcsolódási pont a társadalom alapja. A társadalmat a családok hálózatosan építik fel. A család lelki, erkölcsi (kötődés, szeretet, tartás), szellemi (hagyomány, szokások, kultúra,) és fizikai környezetet (háztartás, otthon) nyújt ahhoz, hogy az ember testileg és mentálisan képes legyen megújulni.

A családot szemléletesen tekinthetjük egy csigaháznak, melynek belső magjából biztonságosan nézhető és élhető a világ, miközben építhető a saját kisház. Mindenkinek van születési családja, később saját családalapítással újat alkot, ezzel együtt egy másik családdal, házastársának családjával és hozzátartozóival is kialakít egy szorosabb kapcsolatot.

A család szerepe az értékrend a szokások, az életvitel szempontjából alapvető fontosságú.

A család a gyermek korai vagy elsődleges szocializációs színtere. Itt találkozik először a közösségi és társadalmi viszonyokkal és az itt tanultak egész életútját meghatározzák. A család a gyermek számára a munka, a gazdálkodás az együttélés első gyakorlótere. A családi szocializáció során kialakult érték- és viselkedésminták, szokások, hagyományok meghatározzák a későbbi személyiségformáló hatások befogadásának módját és mértékét. A családban tapasztalt viselkedési, fogyasztási, életvezetési szokások képezik a gyermek környezeti érzékenységének alapját. Ezért indokolt a gyermek fejlődése szempontjából a nevelés egyik legfontosabb területének a családi életet és az életmódot tekinteni.

A család értékek mentén nevel. A családi nevelésnek meg kell céloznia az önállóságra, a rendszerességre, a családi életre, az önmagunkért és másokért felelős döntéshozatalra nevelést, mint a legfőbb értékek elsajátítását. A család magánszféra, így a családok illetve a családtagok nyitottságán múlik, hogy mely környezeti értékek jelennek meg egy adott családon belül.

A gyermek növekedése, fejlődése folyamán változik a család funkciója, a gyermeknek a családhoz fűződő kapcsolata. A kezdeti védelemnyújtás és teljes függés állapotát, a családon kívüli kapcsolatok bővülésével, az önállósodás és a függetlenség váltja fel.

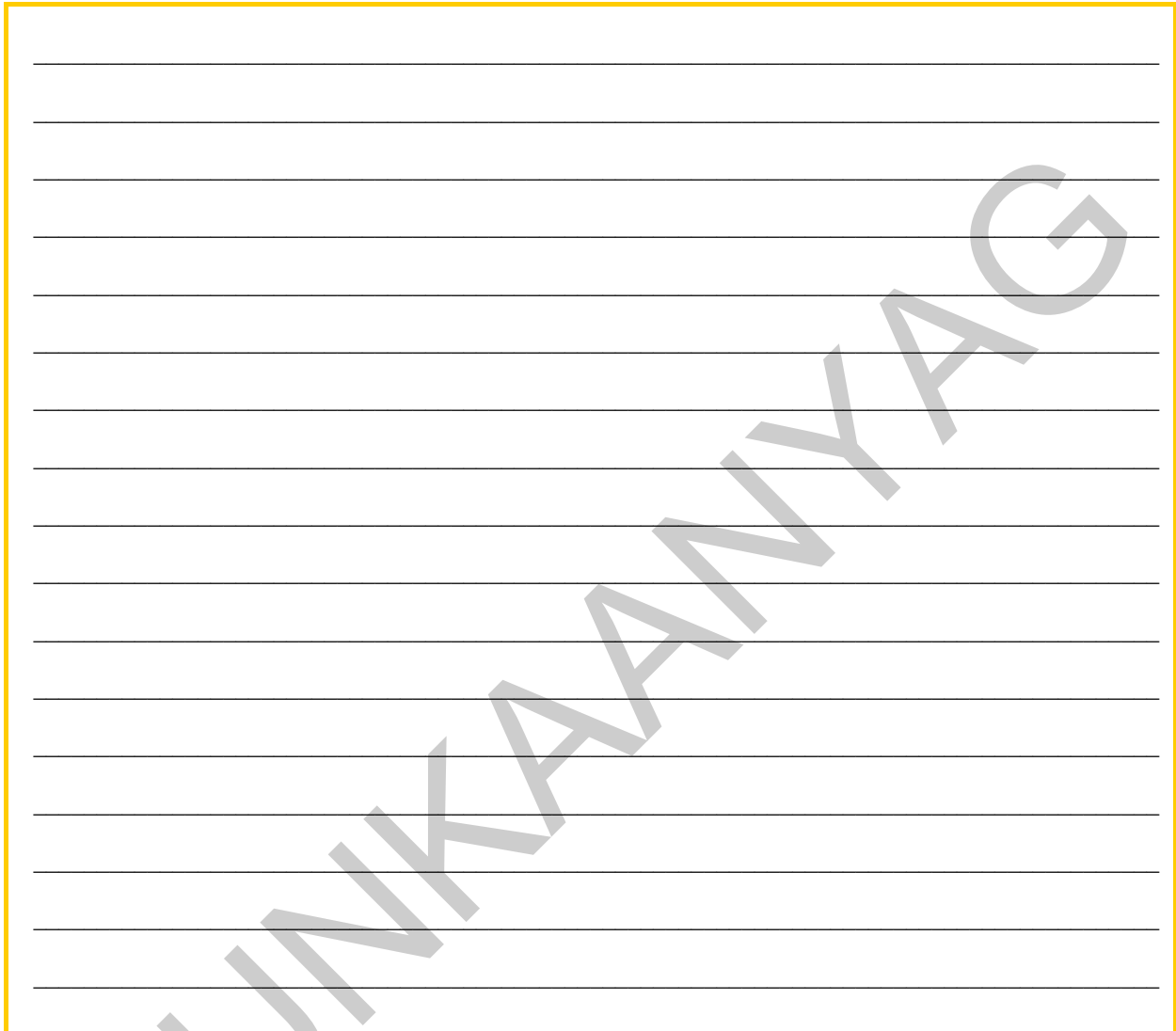
Az erkölcsi-társas érzelmek és magatartás és az intellektuális fejlődés szempontjából nagyon lényeges, milyen helyet foglal el a gyermek a család struktúrájában. A gyermek érzelmi kiegyensúlyozottsága, biztonságérzete és érzelmi fejlődése szorosan összefügg a család otthoni légkörével. Ezt a szülők érzelmi-hangulati állapota, egymáshoz és a gyermekhez fűződő viszonya, magatartási stílusa alakítja. A két szülő kapcsolata, egymás iránti magatartása mintául szolgál.

A család érzelmi légkörének hatása elsősorban az erkölcsi fejlődésben, a felelősségtudat, a lelkiismeret, az önkritika kialakulásában mutatkozik meg. Kedvező esetben (szeretetre épülő kapcsolatok, határozott követelmények) a szülői elvárások, normák a szocializáció folyamata során annyira a gyermek sajátjává válnak, olyan stabil személyiségvonássá fejlődnek, hogy képes lesz ellenállni a kísértésnek, az erkölcsi szabály megsértésére csábító alkalmaknak. Ha mégis vét ellenük, meg kell küzdenie lelkiismeretével. Kedvezőtlen körülmények között (durva, erőszakos légkör, következetlen körülmények) ezek a belső kontroll funkciók nem alakulnak ki és a magatartást kizárólag a jutalom és büntetés szabályozza.

A családok eltérnek struktúrájukban, a bennük uralkodó nézetek, anyagi és kulturális színvonaluk szempontjából. A társadalmi hatások a családon keresztül érvényesülnek, de előfordulhat, hogy a kedvező társadalmi körülmények sem biztosítják az optimális fejlődést. A környezeti ártalmak a gyermek személyiségfejlődésében rendellenességet okozhatnak. A károsító hatások egyaránt származhatnak a helytelen nevelési eljárásokból (túl szigorú, kényeztető, következetlen nevelés) és a családi szituáció kedvezőtlen alakulásából (válás, árvaság stb.).

6. Feladat

Gyűjtse össze és jegyezze le, majd beszélje meg csoporttársával milyen értékek, normák képviselője jellemzi jelenlegi családját, ezek közül melyek azok az értékek, melyeket a saját családjában, mint szülő is érvényesíteni kíván? Milyen új értékek érvényesítését tartja még fontosnak a saját családjában? Indokolja választását!

A gyermek harmonikus személyiségfejlődésének fontos feltétele a teljes család. Az egészséges fejlődés szempontjából a kedvező objektív és nevelési körülmények mellett a személyi kapcsolatok stabilitása is jelentős. Ebben a családi struktúra változásai igen sok veszélyt rejtegetnek, melyek a gyermek fejlődését, érzelmi kiegyensúlyozottságát károsíthatják. Ez nem jelenti minden esetben azt, hogy az ilyen változás csak kedvezőtlen változást eredményezhet a gyermek életében. A változások hatása elsősorban a szülők személyiségvonásaitól, a gyermek fejlődési sajátosságainak figyelembevételétől függ.

A családtagok kapcsolatát, érzelmi és értékstruktúráját elsősorban a közös tevékenységek alakítják. A családtagok egymás iránti megbecsülése részben attól függ, hogyan alakul a kis közösségben a kötelességek és jogok viszonya, a kölcsönös felelősségtudat. Demokratikus légkörű családban a kivitelezés – a különböző teendők elvégzése – és a döntés joga a családtagok között arányosan oszlik meg és egyensúlyban van. A család minden tagja életkora, képességei, lehetőségei szerint egyaránt kiveszi részét a közös örömeiből és gondokból, a nehezebb és könnyebb feladatokból. Ugyanakkor alkalma nyílik a család közös ügyeiben, döntéseiben részt venni, véleményt nyilvánítani a különböző, kisebb-nagyobb jelentőségű kérdésekben.

2. A családi tradíciók érvényesülése a nevelésben

A gyermek fejlődésében, későbbi életének alakulásában kiemelt jelentősége van, milyen példát lát, milyen tapasztalatokat szerez a családban.

A családból hozott szokások, rituálék bizonyos élethelyzet megoldásában, az egyes szerepek kivitelezésében nagy biztonságot nyújtanak, segítenek feldolgozni bizonyos eseményeket a gyermeknek. A családi rituálék tehát jó esetben nemcsak abban segítenek, hogy megtanulja a gyermek, hogy hogyan kell fenyőt fűrészelni, díszíteni vagy hímes tojást festeni. Ezeken keresztül tesz szert arra a burkolt tudásra is, hogy a rokonokkal való együttlét érték és erőforrás, hogy pozitív élmény, amikor a család őt ünnepli, és mintát kap a gyermek a nemi szerepekre is. A családban együttesen végzett cselekvéssorok nemcsak a családi összetartozás érzését erősítik és mélyítik el benne, hanem saját identitása fejlődését, erősödését is biztosítja, hogy felnőtt korában képes legyen a saját családja életmódját alakítani.

Példaként vegyünk egy családi ünnepet és nézzük meg annak a családtagok életében betöltött szerepét. Legyen ez egy érettségi előtt álló gyermek ballagása vagy egy esküvő? Milyen szerepet tölt be egy szokás az egyes családtagok életében? A kiemelt rítusok gyakran abban segítenek, hogy értelmes egészbe foglalják az események egymással ellentétes jellemzőit. Mit jelent ez a fenti példákban? A ballagási ebéd során a búcsú miatti szomorúság elvegyülhet a felnőtté válás izgalmával, illetve azzal az érzéssel, hogy nagykorúság betöltése ellenére, a család a jövőben is megtartja az embert, bármi történjék is. Az esküvői ceremónia során a családalapítás közös ünneplése oldhatja a szülők veszteség feletti fájdalmát, vagy a fiatalok félelmét az elszakadástól és az egyedül helytállástól.

7. Feladat

Gondolja végig és beszélje meg csoporttársával az alábbi kérdésre adott választát!

Komolyan veszi az otthonról hozott családi szokásokat?

Válaszát az alábbi módon tegye meg és indokolja azt!

- Igen
- Nem

- Persze, ez mindennek az alapja
- Igen, de rugalmasan kell kezelni
- Nem saját szokásaim vannak
- Csak azokat, aminek értelmét látom
- Nincsenek családi hagyományaink

8. Feladat

Véleményezze az alábbi családi szituációt a családban betöltött szerepek és a családi szokások szempontjából! Jegyezze fel a legfontosabb észrevételeit és beszélje meg csoporttársával!

"Régen szerettem a családi hagyományokat, de úgy vettem észre, ha nálunk ünneplünk valamit anyukám mindig kivan a sok készülődéstől, mert majdnem mindent ő csinál. Már nem szeretném, hogy jövőre felköszöntsenek a születnapomon kicsit gyerekesnek tartom már, de apukám hallani sem akart róla, amikor mondtam." - 22 éves diáklány nyilatkozata

MUNKANYELV

3. A család nevelési stílusa, a családi nevelés előnyei és hátrányai

9. Feladat

Értékelje az alábbi szülői visszajelzéseket! A gyermek személyiségfejlesztése szempontjából melyiket tartják hatékonyabbnak, miért. A pozitívnak ítélt visszajelzéseknek milyen azonos vonása/vonásai vannak?

A szülő visszajelzései:

- "ügyes voltál, hogy elpakoltál "
- "nagyon jólesett, hogy elrakodtál, mert fáradt voltam, amikor hazaértem"
- "nagyon kellemetlen volt nekem, amiért minduntalan félbeszakítottál, nem tudtam figyelni sem rád, sem a . nénire"
- "rossz voltál, amiért nem hagytál beszélgetni délután"

A családi légkör, a szülők nevelésről alkotott elképzelési, nevelési eszményei és elvárásai meghatározzák azokat az eljárásokat, amelyeket a célok elérése érdekében felhasználnak. Ezek az eljárások a gyermek életének irányításában realizálódnak. Az értékrend, az aktivitás, az erkölcsi-társas viselkedés alakításában számos tényező szerepel. Ilyen az önállóságra nevelés, az ellenőrzés viszonya, a gyermek részvétele a család mindennapi életében és munkájában, a konfliktusok megoldásának módja, a jutalmazási módszerek, a napirend, a szabadidő megszervezése stb.

A szülői viselkedés jellemzőinek meghatározása, mely a nevelési stílus alapját képezi, nem könnyű feladat. Az érzelmi alapállás határozza meg a konkrét helyzet nevelési megoldását. A gyermek érzékenyebb a szülő értékelő beállítódására, valóságos motívumaira, mint az egyes nevelési stílusokra.

A szülők egész magatartása tükrözi a gyermekükkel kapcsolatos elvárásokat.

A gyermek önbizalmára, igény szintjére, önértékelésére alakítólag hat a szülői értékelés. Nem közömbös, hogy a szülő – a fejlesztés, a nevelés szándékával – elfogadja gyermekét, vagy állandóan elégedetlen vele, mindig többet vár tőle. Lényeges, hogy követelményei reálisak-e, vagy olyan magas szintre emeli azokat, melyeknek a gyermek nem képes megfelelni. Ez az utóbbi alacsony önértékeléshez, alulteljesítéshez, szülővel szembeni feszültséghez vezet.

Előfordulhat az is, hogy a gyermek képességeit, teljesítményét alulértékelik, a gyermekkel szembeni elvárások alacsony szintűek. Ilyenkor az igen csekély teljesítmény is nagy meglepetést vált ki a környezetből. A gyermeket ért kudarcokért az ilyen esetekben a környezetet illetve a gyermeken kívüli tényezőket teszi felelőssé a szülő. Ez a gyermek számára önértékelési zavarokat okoz, hiszen ellentmondás alakul a szülő és a környezet értékelésében.

A gyermek iránti bizalom egyik kifejezője az életkorának megfelelő önállóság biztosítása. A szülői nevelés a gyermek társas kapcsolataira és az erkölcsi magatartására is hatást gyakorol. Ugyanígy hatást fejt ki a család szeretetteljes légköre a gyermek viselkedésének belső kontroláltságára, felelősségérzetére, lelkiismeretességére. Kiemelt jelentőségű a követelmények állítása és ellenőrzése, a jutalmazás alkalmazása. A dicséret, a jutalom a nevelési helyzet megszilárdítását segíti elő, erősíti a kapcsolatot a gyermek és a felnőtt között. A dicséretben kifejezésre jutó megbecsülés segíti a szülőkhöz fűződő félelemmentes, őszinte, bizalomteljes kapcsolat kialakítását is.

A **nevelési stílus** a szülő által alkalmazott nevelési módszerek összessége (amelyek nem mindig tudatosak a szülő részéről). A nevelési stílusnak két fontos összetevője van, az egyik a kontroll, a másik a kapcsolat nyíltsága (demokratizmusa). Kontroll alatt a gyermek feletti ellenőrzést (a jutalmazást, büntetést, a cselekvések megengedését, megtiltását értjük), míg a demokratizmus a gyermekek döntésekbe való bevonását jelenti.

A szülői magatartás, mely a személyiséget és a szocializációt nagymértékben befolyásolja, több szempontból is jellemezhető. Erre több modell is ismeretes, néhány ezek közül:

Becker és Schaefer nevelési modellje két dimenzió mentén jellemezte a szülői magatartást, az érzelmi melegség és a kontroll dimenziója mentén.

E szerint a modell szerint a szülői szeretet alapvető fontosságú a szülők nevelési hatékonyságában. A két pszichológus a szeretet meglétét vagy hiányát a szülők büntetési módjával hozza összefüggésbe. Az érzelmi dimenzió negatív végén állók a büntetés során a hatalmukat hangsúlyozzák, kiabálást, megszegyenítést, lekicsinylést, mint eszközt alkalmaznak a gyermek felé; míg a pozitív végponton levők a szeretetet hasznosítják. Nem érzelmi zsarolással büntet a szülő, hanem a tettet minősíti és nem a személyiséget, érvekkel, magyarázattal indokolja meg, hogy miért tart valamit helytelennek.

Az alkalmazott *nevelési stílusok következményei*: a hatalomra épülő büntetés olyan viselkedésekre készíteti a gyermeket, amelynek célja a büntetés elkerülése és emellett még nagyfokú agressziót is eredményez, a meleg, szeretetteljes szülői attitűd az internalizált, belsővé vált reakciók fejlődéséhez vezetnek. Ilyen reakció a bűntudat, a felelősségvállalás, az önkritika.

Baumrind modellje szerint a szülői bánásmódnak három típusa létezik: a tekintélyelvű, az engedékeny és a mérvadó.

A *tekintélyelvű* szülői a gyermeki engedelmisséget, a szülői döntések helyességének elfogadását alapvetőnek tartja. Az ilyen stílusban nevelkedett gyermekek visszahúzódnak, meghátrálnak a szociális érintkezések előtt.

Az *engedékeny szülő* elfogadja gyermeke kívánságait, és nem követel tőle. Gyerekeik legtöbbször éretlenek, önállótlanak, nehezükre esik indulataik kontrollálása.

A *mérvadó/megkívánó/ irányító szülő* elvárja a gyermektől a szabályok betartását, de alkura is hajlandó. A szülő érvel, a jogokat, kötelességeket egyaránt fontosnak tartja. Az ilyen nevelési stílusban nevelkedett gyermekek, nagyobb önállóságot és önkontrollt mutatnak.

Baumrind meglátása szerint, sem a teljes kontroll, sem annak teljes hiánya nem megfelelő, a kettő harmonikus kombinációja az optimális.

Egy adott értékrend közvetítésében és elsajátításában akkor lehetnek eredményesek a szülők, ha saját viselkedésük összhangban áll azzal az értékkel melyet közvetíteni kívánnak. Hitelét veszti az a szülői magatartás, mely a szabályok betartását "csak" a gyermekre nézve tartja kötelezőnek, magának azonban felmentést ad alóla.

Nevelési stílus fogalmát Baldwin vezette be, mely szerint a nevelési stílus gyermek felé irányuló attitűdök összessége, amelyet a szülők kommunikálnak a gyermek felé, és ezzel egy érzelmi környezetet teremtenek a szülői viselkedés kifejeződésére ennek gyakorlatban való megnyilvánulása specifikus a célorientált viselkedésforma, melyben a szülők kifejezik a nevelési elveiket.

Baldwin modellje a szülői kontroll és a kapcsolati módok között keresett kapcsolatot.

E szerint Baldwin négy nevelési kategóriát határozott meg:

- erős kontroll – demokratikus kapcsolat
- erős kontroll – autoriter kapcsolat (tekintélyelvű)
- gyenge kontroll – autoriter kapcsolat
- gyenge kontroll – demokratikus kapcsolat

Optimális kombinációnak az erős kontroll – demokratikus kapcsolatot tekintette.

Maccoby és Martin modellje: a szülői viselkedésmintákat két dimenzió mentén osztályozza: parancsoló–kevésbé korlátozó, és gyermekközpontú–szülőközpontú.

A szülő viselkedés – Maccoby és Martin modellje szerinti – jellemzői az alábbi táblázatban kerültek összefoglalásra:

Szülői viselkedés	Elfogadó – érzékeny – <i>gyermekközpontú</i>	Elutasító – érzéketlen – <i>szülőközpontú</i>
Parancsoló, kontrolláló	irányító, kölcsönös, kétirányú kommunikációt igénylő	tekintélyelvű, hatalmát érvényesítő
Nem követelő, kevésbé korlátozó	elnéző	gondatlan, elhanyagoló, közömbös, érdektelen

Részletesen **Ranschburg Jenő** gyermekpszichológus **nevelési stílusra vonatkozó elméletét** tekintjük át. Ranschburg Jenő négy lehetséges szülői attitűdjének – gyermekekre gyakorolt hatását – elemezte (Ranschburg.1993.) Így megkülönböztetett négy nevelési stílust:

meleg – engedékeny

meleg – korlátozó

hideg – engedékeny

hideg – korlátozó stílust.

Meleg – engedékeny nevelői stílus

Ennek a stílusnak a jellemzői az alábbiak:

A szülő szabályokat állít fel melyek megszegéséért helytelenítés, feddés jár, de ezek szabályok nem merevek, hanem szükségszerű és rugalmas normák, nem válnak cselekedeteinek akadályává. A gyermek sem érzelmi, sem intellektuális igényeivel sosem fordul szüleihez hiába, vagyis a “szeress” és a “beszéljess velem” jelzéseire mindig kap a szülőktől választ. Az a gyermek, aki ilyen légkörben nő fel pozitívan fordul a világ felé vagyis aktív, becsvágyó és barátságos, gondolkodása gyors, kreatív, érdeklődő, cselekedeteivel aktív részese a világnak. Sosem kételkedik abban, hogy szeretik, ez a szeretet azonban sosem korlátja cselekedeteinek. Azonban ebben a légkörben felnövő gyermekek agresszívbak, ennek oka a biztonságérzés és a szigorú büntetés hiánya, nem pedig az önálló cselekvés akadályoztatása. Ezek a gyermekek megvédik magukat és álláspontjukat, ezért nehezebben kezelhetők, mint a más nevelői beállítódásban nevelkedők. Ez azonban bőségesen megtérül, mert barátságosabbak, könnyen alakítanak ki kapcsolatot a felnőttekkel és a gyermekekkel, bíznak önmagukban, kiegyensúlyozottak, kedvesek. Az agresszió, ami tapasztalható, a megfelelő feltételek esetén egészséges bátorsággá fejlődik. A meleg-engedékeny miliőben felnövő gyerekek szerepjátékaik során sokkal gyakrabban játszanak felnőtt babával, mint a többiek. Ez a megfigyelés azért fontos, mert a szerepjáték során a gyerekek a felnőtt viselkedési mintákat sajátítják el, építik be személyiségükbe, viselkedésükbe, így a felnőttekkel való azonosulás ezeknél a gyerekeknél a legintenzívebb.

Meleg – korlátozó nevelői stílus

Ennek a stílusnak a jellemzői az alábbiak:

Ez a szülőtypus elsősorban a túlvívó, túlszerető, túlgondozó szülő, aki nem engedi önállósodni gyermekét. Ő az, aki szigorúan csak júliusban –augusztusban engedélyez egy-egy fagyaltot, a sapkát csak májusban lehet levenni, a homokba belemenni csak játszóruhában lehet. Ezeknél a szülőknél a gyermek nyílt agressziója szigorúan tiltott. Mivel minden szülő korlátokat állít a gyerek elé, amivel akadályozza a cselekedeteiben, a gyerekek időnként haragszanak a szüleikre. Ennek a haragnak esetenként eltérő módon, de megnyilvánulásai is vannak. A meleg-engedékeny nevelői stílusnál a gyermek kifejezheti agresszióját, nem büntetést kap érte, hanem a szülők a megbeszélésre törekednek az esetek nagyobb részében. A meleg korlátozó nevelői stílusban a családon belüli agresszió szigorú büntetése van (gyermeknek szülők felé, testvéreknek egymás felé megnyilvánuló agressziója). Így a gyermek kénytelen magában tartani –befelé fordítani – ellenséges érzéseit, ami szorongáshoz vezet. Előfordul, hogy csak a családon belüli agresszió tiltott, az osztálytársak felé megnyilvánuló nem (“milyen bátran, férfiasan viselkedik a gyerek, megvédi önmagát”).

Ez a gyermek tehát az otthoni “tiltott” indulatait is a társaival szemben vezeti le, aminek következménye előre látható: a sok agresszív megnyilvánulás előbb-utóbb visszajut a szülőkhöz, akik szigorúan büntetnek. A gyermeknek ismét csak tiltott az indulatainak, agressziójának levezetése, megint “kénytelen” önmagában tartani, ami tovább erősítheti a szorongásukat. Ezek a gyermekek előbb-utóbb jól viselkednek az iskolában, jól tanulnak, erősen iskola centrikusak lesznek, ők azok, akik még akkor is jól viselkednek, ha a tanár nincs az osztályban. Magatartásuk és gondolkodásuk erősen szabálykövető, kevésbé kreatívak, mindig illedelmesek, egy kicsit visszahúzódnak, félszegek. A szülői szeretet, a melegség rendszerint elejét veszi annak, hogy a korlátozások túlzottan ránehezedjenek a gyerekekre, komolyabb problémát okozva.

Hideg-engedékeny nevelői stílus

Ennek a stílusnak a jellemzői az alábbiak:

Ez a nevelői stílus is segíti a gyermeki agresszió kibontakozását, mert a szülő elutasítja a gyermekek közeledési, függőségi igényét, de időnként túlzottan engedékeny. A gyermek függőségi igényének elutasítása mögött gyakran a gyermekkel szembeni ellenszenv húzódik meg. A szülő valamilyen ok miatt nem tudja elfogadni gyermekét, így annak közeledési igényére elutasítóan reagál (ez az elutasítás tudattalan is lehet!). A gyermekben ez az érzelmi, fizikai elutasítás szeparációs szorongást idéz elő. A szülő időnként – mintegy önmaga igazolására – nyilvánosan bünteti gyermekét. A szülő érzelmi elutasítása a gyermeket attól a lehetőségtől is megfosztja, hogy azonosuljon a szülővel, elfogadja, kövesse, először annak viselkedését, a későbbiekben pedig értékrendjét. A szülői elutasítás előbb-utóbb a gyermekből is elutasítást vált ki, mindennel szemben, ami a szülőtől ered. Ez érthető, ha arra gondolunk, hogy a gyermek alapvető szükséglete maradt kielégítetlenül. A gyermek viselkedésében egyre gyakrabban nyilvánulnak meg az agresszív elemek, amelyek a szülő engedékenysége miatt teret is kapnak. Az így felnövekvő gyermekek serdülőkorukra erőteljes függőségi szorongást mutatnak, rossz lesz a kapcsolatuk a szüleikkel, nem fordulnak hozzájuk tanácsért, problémáikat nem beszélnek meg velük. Ezek a gyermekek, fiatalok kapcsolati igényeiket máshol próbálják kielégíteni, ami könnyen sodorhatóvá teszi őket, könnyen kerülhetnek a társadalom számára nem kívánatos körökbe.

Hideg- korlátozó nevelői stílus

Ennek a stílusnak a jellemzői az alábbiak:

Ez a nevelői stílus annyiban különbözik az előzőtől, hogy a gyermek elutasítása mellé erőteljes korlátok társulnak. A szülő ellenérzéseire (amelyek fizikai büntetésben, a gyermekkel való kapcsolat minimalizálásában nyilvánulnak meg) a gyerek ebben az esetben is agresszióval reagál, csak hogy ezt az agressziót a szülő keményen bünteti. A szülő elutasító magatartása itt is gyakran rejtett: a felszínen azt hangoztatja, mennyi mindent tesz a gyermekért, ellátja, dolgozik rá, stb., miközben a gyermek érzelmi igényei kielégítetlenül maradnak, csak korlátokkal találkozik.

Ezek a szülői "üzenetek" a gyermek számára érthetetlenek, büntudatot érez, hiszen "hálátlan", ugyanakkor agressziót is átél, mert csak a szülei által állított akadályokat látja maga körül. Ez az agresszió, mivel a világ felé nem nyilvánulhat meg, befelé fordul, súlyos zavarok, különféle testi-lelki bajok alakulnak ki, amelyek az idő múlásával egyre komolyabbá válnak, a személyiség torzulását, a felnőttekkel/emberekkel szembeni bizalom hiányát okozva.

10. Feladat

2–2,5 bölcsődei csoportban melyik nevelési stílus alkalmazását szeretné alkalmazni a képezése gyakorlása során. Vázlatosan indokolja választását és beszélje meg társával!

4. A családtagok szerepe a gyermek személyiségfejlődésében

Minél fontosabb egy-egy közösség az egyén számára, annál intenzívebben törekszik arra, hogy kedvező pozíciót, szerepet töltsön be a közösségben, hogy elfogadják és méltányolják jelenlétét. A családban is ilyen stabil szereprendszer húzódik meg. A változások, pl.: új családtag érkezése – testvér születése – az egyensúly ugyan megbillen, a szerepek átalakulnak. Az ilyenkor keletkező érzelmi labilitás, esetleg konfliktus megfelelő érzékkel való kezelésével a gyermek személyisége gazdagodik.

Társadalmilag meghatározott, ahogy a családtagok – a férj és a feleség, az apa és az anya, a fiú és a leány, a fivér és a nővér – családon belül betöltött szerepei alakulnak.

A szereprendszer persze nem azonos egy merev tekintélyelvűséggel. Egészséges légkörű családban a gyermeknek is önálló szerepkör jut, és a szülők magukat is képesek kellő kritikával szemlélni. Tévedéseiket beismerni, korrigálni, ezzel nem tartanak a szülői tekintély elvesztésétől. Az ilyen szülő általában jobban ismeri és tiszteli gyermekét.

A családkutatások a családi szerepeket – legalábbis az apából, anyából és gyermekekből álló családstruktúrákban – többnyire adottnak tekintik, abból kiindulva, hogy a férfiak ún. instrumentális, a nők pedig expresszív szerepet töltenek be. Az instrumentális, vagyis férfias szerepek technikai jellegű feladatok, a végrehajtó és ítélkező, döntő funkciók betöltését jelentik, míg az expresszív, nőies szerepek a támogató, összhangteremtő, feszültségoldó feladatok ellátásában nyilvánulnak meg.

11. Feladat

Gondolja végig, jegyezze le és csoporttársával beszélje meg gyermekkorában milyen szerepet kapott szüleitől a család napi életének működésében? Ennek milyen jelentőségét látta későbbi (felnőtt) életének alakulásában? Mely szerepével volt elégedett, mellyel nem? Indokolja válaszát!

A családi szerepek elsajátításának elsődleges színtere tehát maga a család, amely a gyermekekre áthagyományozza a különböző szerepekhez, mindenekelőtt a nemi szerepekhez kapcsolódó magatartásmintákat. A külső környezet, a külvilág is elősegíti a szereptanulást, mivel a magatartásminták követését társadalmilag elfogadott és helyesnek tartott normák erősítik. A családi szerepek az életkor előrehaladásával értelemszerűen változnak, módosulnak: a családi státus megváltozása korábbi szerepek elvesztésével jár és újabb szerepek betöltését jelenti (pl. nagyszülői szerep). Modell a gyermek számára az, amit a szülők egymás iránt éreznek és mutatnak, valamint a munkához való viszonyuk, a gyermeki tevékenység elismerése stb.

A családi szerepet szokásos megkülönböztetni a családi funkcióktól, családi feladatköröktől. Az ún. alapszerepek – az apa, anya, fiúgyermek, leánygyermek, nagypapa, nagymama szerepe – kijelölése a családtagok biológiai és pszichológiai sajátosságai alapján rendeződik el. A szerepek és a feladatkörök jellegzetesen kapcsolódnak egymáshoz; vannak olyan feladatkörök, amelyek hagyományosan a nő, az anya, s vannak, amelyek hagyományosan a férfi, az apa szerepéhez kötődnek.

5. Szerepkonfliktusok

Az egyén az élete során több társadalmi funkciót betölt, ezt a jelenséget a szociálpszichológia *státusnak* nevezi. A státus fogalmába a társadalmi ranglistán elfoglalt hely, a nem, az életkor, a családi állapot, a foglalkozás, a beosztás stb. egyaránt beletartozik. Minden egyes státushoz kapcsolódnak előre meghatározott társadalmi elvárások, követelmények, ezek a *szociális szerepek*. A szerepek többségének csak akkor van értelme, ha a vele ellentétes szerep is létezik (a főnök szerephez hozzátartozik a beosztott szerep, a tanár szerephez hozzátartozik a diák szerep).

Ha a személynek egyidejűleg több szerepet kell megvalósítania, több szerepelvárásnak kell megfelelnie, annak teljesítése nehézségekbe ütközik. Ilyenkor alakulnak ki az ún. *szerepkonfliktusok* (szerep összeütközések).

Konfliktus helyzetben tehát két vagy több erő hat a személyre. Ezek miatt az egyén döntésre kényszerül, s ez a kényszer idézi elő benne a konfliktust.

A **konfliktus helyzet** három változatban állhat elő:

- két vonzó, de egymást kizáró lehetőség között kell választani. Ha az egyik lehetőség közelebb kerül a célhoz, ez már önmagában is elegendő a döntéshez. (ilyenkor használjuk gyakran a "nem szokott sokáig tartani" indoklást pl. tanulás vagy egy kellemes program közül kell az egyénnek választani)
- két negatív lehetőségnél az egyik irányba való elmozdulás taszító hatása fokozódik, ez automatikusan a másik felé vezeti a személyt. (kerülési konfliktus – két "rossz" közül kell az egyiket választani).

– ugyanazzal a céllal, lehetőséggel kapcsolatban két ellentétes tendencia érvényesül, ezt a helyzetet ambivalens helyzetnek nevezzük. (csoki evés előtti állapot–dilemma: az édesség vonzó, az elhízástól való félelemnek azonban taszító hatása van)

Szerepkonfliktus 3 változatát különböztethetjük meg:

1. **Személy – szerep konfliktus:** ez a változat akkor alakul ki ha az adott szerep jellegénél fogva nem illik az azt megvalósító egyén személyiségéhez, ilyen esetben a személynek valamely értékét, hitét, belső meggyőződését kell feláldoznia a szerep teljesítésekor, elvtelen kompromisszumra kényszerül. (pl. vezető szerep, egy csendes, visszahúzódó, magányt kedvelő személynek)
2. **Szerepek közötti konfliktus:** ez a változat akkor áll elő, amikor a sokféle szerepváltozásnak az egyén egyidejűleg nem tud maradéktalanul eleget tenni. (vezető pozíciót betöltő családanya)
3. **Szerepen belüli konfliktus:** ez a változat akkor jön létre, ha ugyanazon szereppel kapcsolatosan ellentétesek, összeegyeztethetetlenek a környezeti elvárások. (pl. amikor mást vár el a beosztottól a főnöke és mást vár el a felettese vele szemben, vagy a szülő a serdülő gyermektől következetlenül kisgyermeki engedelmisséget és felnőtt önellóságot kíván meg)

A szerepkonfliktus feloldása egyén függő, mindenki maga választja meg a feloldás módját.

A konfliktus kezelésére alkalmazott módszerek több félék lehetnek. Ezek az alábbiak:

1. **a szerepek összeolvasztása:** ez a módszer akkor alkalmazható, amikor két ütköző szerepből átmenetileg egyet készítünk. Ilyenkor a két szerepet egynek tekintjük (pl. az oktatói és a kutatói szerepet) Erre persze csak akkor van lehetőség, ha a két szerep egymáshoz nagyon közel áll.
2. **szerepalku:** ennek lényege a kompromisszumképzés (pl. egy családanya, aki a munkahelyi feladatok miatt kénytelen kompromisszumot kötni a férjével és megkérni őt arra, hogy bizonyos házimunka elvégzésében átmenetileg segítsen)
3. **racionalizálás:** amikor az egyén valamilyen elfogadható magyarázatot próbál kitalálni egy kötelezettség elmulasztásának igazolására.
4. **szerepből való kilépés:** ebben az esetben az egyén feladja valamilyen státusát. Ezzel a státushoz kapcsolódó teljesítési kötelezettség alól is mentesül (pl. valamilyen szervezethez való tartozás megszűntetése)
5. **betegségbe való menekülés** a nyugtatók, kábítószereszedését és végső esetben az öngyilkosságot is a konfliktus megoldási módok közé szokták sorolni.

A szerepkonfliktusok feloldásának módjai közül az egyén melyik módszert választja ugyancsak egyén függő. Az hogy az egyén melyik módszert választja függ a személyiségétől, a problémák megoldására a családi környezetben látott mintától vagy mintáktól. Tehát ebben a helyzetben is nagy szerepe van a család életmódjának, melynek következménye vagy eredménye lesz a választott konfliktus megoldási mód.

ÖSSZEFOGLALÁS:

A társadalom fontos szerepet ad a benne élő családoknak: a családba születő gyermek társadalomba való eredményes beilleszkedésének alapjait hivatott lerakni. A családok bár feladatuk azonos, ők azonban sok pontban eltérnek egy mástól, mind mennyiségi mind pedig a minőségi jellemzők tekintetében.

A társadalom által elvárt funkciók megvalósítása a családban függ annak a társadalomban elfoglalt helyétől, mikro- és makro környezettel kialakított kapcsolatától, a családtagok szemléletétől, értékrendjétől.

A családot tekinthetjük tehát támogató rendszernek. Ezt a támogatást gyakorolja a társadalom felé a rá kiosztott feladatok végrehajtásával valamint a kisgyermek személyiségfejlődésének segítségével egyaránt. A személyiségfejlődésben betöltött szerepe vagy mondhatjuk úgy is, hogy a személyiségfejlődésre gyakorolt hatása a család életmódjának következménye. A család életmódját meghatározó tényezők a család struktúrája, a családtagok szerepe, a kialakított értékrend, szabályok, normák, az előző családból hozott valamint az újonnan kialakított szokások, tradíciók, a családi légkör, a családban alkalmazott nevelési stílus, problémamegoldás.

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

Az egyén fejlődése, személyiségének alakulása szempontjából fontos szerepe van a családnak, a családban kialakult szemléletnek, értékrendnek, életvitelnek, melyek együttesen alkotják az életmódot. A család bizonyos változásokon megy keresztül, melynek során a családot meghatározó vagy jellemző tényezők közül némelyek felerősödnek, míg mások kevésbé válnak jelentőssé vagy esetleg teljesen meg is szűnnek. Ebben a tananyagban azokat a tényezőket kell körüljárni, melyek meghatározzák a család életmódját és ezzel befolyásolói lesznek a gyermeki személyiség alakulásának.

A tananyag elsajátításához szükség van az Ön aktivitására. Hogyan értelmezhető, milyen módon nyilvánul meg ez az aktivitás?! A legfontosabbak az alábbiak:

- olvasott szakmai szöveget meg kell értenie,
- olvasott szöveg feldolgozását feladatokon keresztül kell megtennie,
- probléma feltárásra és problémaelemzésre van szükség,
- rendszerben kell gondolkodnia,
- önállóan kell információt gyűjtenie, értelmeznie.

Az önállóság persze relatív, mert a feladatok többségét csoporttársával kialakított párban oldja majd meg.

Tanulása úgy lesz eredményes, ha sorban halad a tananyaggal, és a feladatokat is a meghatározott sorrendben oldja meg, majd levonja a tananyaghoz tartozó következtetéseket!

A tanulás középpontját a tananyag értő olvasása és a tananyagban szereplő feladatok megoldása képezi. Minden esetben törekedni kell a szövegrészek megértésére, értelmezésére, úgy hogy azt a tanuló ne csak visszaadni tudja, hanem a gyakorlatban, az egyes élethelyzetekben megfelelően alkalmazni is. A tananyag tanulásának szerves részét képezi a tananyagba illesztett feladatok megoldása. A feladatok megoldása többségében egyénileg történik, a megoldásokat minden esetben párban végzett szakmai beszélgetések követik, amely beszélgetés már a tanuló saját értelmezését és értékelését is megkívánja.

Ezzel a módszerrel egyrészt fejlődik a tanuló olvasott szakmai szövegek beszélgetésbe való áttételének készsége, másrészt a valós élethelyzet modellezésével, valamint a szakmai megbeszéléssel gyakorolja a tanuló a szakmai partnerek páros interakcióinak lehetőségeit.

Az önellenőrző feladatok a teljes tananyagtartalom átgondolására, a benne lévő összefüggéseinek felfedezésére és alkalmazására adnak lehetőséget, hogy képes legyen a segítő munka folyamatát rendszerben látni és másokkal is abban láttatni.

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. Feladat

Gyűjtse össze, hogy a családi funkciók milyen módon változtak az ezredforduló után és ennek következményeként hogyan változott meg a családok élete! Különös tekintettel a szocializáció, a kapcsolatok, életforma területekre! Beszélje meg társával e változásokat!

MUNKAANYAG

A large rectangular area with horizontal lines for writing, overlaid with a large, semi-transparent watermark reading 'MUNKAANYAG'.

2. Feladat

Gyűjtse össze és jegyezze le a nagycsalád előnyeit. Csoporttársával együtt beszélje meg ezeket az előnyöket, a mindkettőjük által meghatározott előnyöket emelje ki!

Nagycsalád előnyei: _____

3. Feladat

Kérem, nézze meg Bacsó Péter Csók, Anyu című filmjét. Csoporttársával együtt az szempontok alapján dolgozza fel!

a.) Milyen módon oldotta meg a család a különböző funkciók ellátását?

b.) Melyek működtek a legjobban?

c.) Mely funkciók működésében voltak zavarok?

d.) Milyen zavarokat okoztak az ellátatlan feladatok a család életében?

e.) Az Ön és társa családjában, milyen más megoldási módokat alkalmaznak az egyes funkciók ellátásához?

4. feladat

Az apa és az anya családban betöltött szerepének változását vezesse le vázlatosan jegyezze le saját családjának 3 generációján (nagyszülő – szülő – és az Ön generációja) keresztül. A változást beszélje meg csoporttársával!

A large rectangular area with a yellow border, containing 18 horizontal lines for writing. The lines are evenly spaced and extend across the width of the box.

MUNKANYAG

MEGOLDÁSOK

1. Feladat.

A család funkciói: Gazdasági (termelő–fogyasztó) funkció: a mai fogyasztói társadalomban a családok a fogyasztásra helyezik a hangsúlyt az előző évtizedek, de még inkább évszázadok termelő funkciójával szemben., amikor a család termelő tevékenysége volt a hangsúlyosabb. A társadalmi érdek a termelésről a fogyasztásra helyeződött. A nők munkába állásával, az iparosodás, technikai fejlődés felgyorsulásával a családok életmódja gyökeresen megváltozott, a napi feladatok megoldásában az apának is nagyobb részt kellett felvállalnia, stb. A fogyasztói funkció felerősödött és erőteljesen legyengült a termelői funkció. Pszichoszociális funkció: felerősödött a felgyorsuló, inger gazdag társadalomban. A családok a mikro- és makro környezet felé erőteljesen nyitottak. Több kapcsolati forma alakult ki a családtagok és a környezet egyéb szereplői (intézmények, közösségek) között. Ez az egyéntől több elvárásnak való megfelelést követelt meg, melyekre a családnak kell elsősorban a családtagot felkészíteni illetve a támogatást megadni pozitív vagy negatív élmény esetén.

Reprodukciós ("népesség–újratermelő) funkció: a funkció hangsúlyozottsága megmaradt, a családalapítás és az első gyermek vállalása kitolódott későbbi életkorra, a nők munkába állásával a gyermek létszám csökkent, csökkent a házasságkötések száma, a szülők élettársi kapcsolatban élnek egymással. Megnövekedett a gyermeküket egyedül nevelő anyák száma is. Szocializációs (nevelő–társadalmasító) funkció: nevelői feladatokat erőteljesebben megosztja a család az egyes intézményekkel (óvoda, iskola), ez a nők munkába állásával is magyarázható. Szellemi–kulturális funkció: kulturális értékek átszármaztatása egyre hangsúlyozottabbá válik. Gondozó–ellátó funkció: a fiatalok családban maradása illetve későbbi életkorban történő munkába állása miatt felerősödött és hosszabb ideig tartó funkció. Az idős családtag gondozásában is változás állt be, a nagycsaládok számának csökkenő tendenciája miatt. A kora gyermekkori és az időskori gondozáshoz a családok nagyobb arányban veszik igénybe az intézményi segítséget, mint az előző évtizedekben illetve évszázadokban. Közéleti–politikai funkció: felerősödött a korai életkorban a közösségekhez való kapcsolódás jelentősége.

2. Feladat

Nagy család előnyei: közös háztartásvezetés a nagyszülőkkel, az anyagi terhek közös vállalása, besegítés a gyermeknevelésbe a nagyszülők részéről, a nagyszülő életpasztralatait átadja, megosztja család többi tagjával, a gyermekek külvilággal könnyebben teremtenek kapcsolatot.

IRODALOMJEGYZÉK**FELHASZNÁLT IRODALOM**

Andorka Rudolf, Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris, 2000.

Hankiss Elemér, Érték és társadalom. Budapest: Magvető, 1977.

Magyar Nagylexikon. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993.

Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.

Pajor A., Axiológia 2000 – Értékfilozófia és értékteológia az ezredfordulón. Kecskemét: Korda Kiadó, 2000.

AJÁNLOTT IRODALOM

Értékek és értékrendszerek az ezredforduló Magyarországon. TIT HABE, Budapest, 1999.

Gordon, Thomas, Dr.: Tanítsd gyermekedet önfegyelemre! Assertiv Kiadó, Budapest, 2003.

Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Magvető Kiadó, Budapest, 1989.

Hartmann, Nikolai: Esztétika. Magyar Helikon, Budapest, 1977.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Értékrendszereink. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Ranschburg Jenő: Szülők lettünk. SAXUM KIADÓ KFT. (Az élet dolgai sorozat) Budapest, 2003.

Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.

Ranschburg Jenő: Család és gyermek. Pszinapszis, Budapest, 2008.

Ranschburg Jenő: Családi boldogság, családi pokol? Mesterkurzus, Budapest, 2009.

Családi nevelési attitűdök percepciója és a self-fejlődéssel való összefüggései. Magyar Pedagógia, 99. évf. 2. szám. 157.174. (1999)

A(z) 1868–06 modul 009–es szakmai tankönyvi tartalomeleme felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
54 762 02 0010 54 01	Gerontológiai gondozó
54 762 02 0010 54 02	Pszichiátriai gondozó
54 762 02 0010 54 03	Szenvedélybeteg-gondozó
54 762 02 0010 54 04	Szociális gondozó, szervező

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:
15 óra

MUNKANYAG

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.
Telefon: (1) 210-1065, Fax: (1) 210-1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató